

Антон Костенко
Марина Абікулова

АНТИЧНА КОЛЕКЦІЯ

ХЕРСОНСЬКОГО ОБЛАСНОГО
КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ.
ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ (1890-1963 рр.)

Міністерство культури України
Управління культури Херсонської обласної державної адміністрації
ХЕРСОНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

Антон Костенко

Марина Абікулова

**АНТИЧНА КОЛЕКЦІЯ
ХЕРСОНСЬКОГО ОБЛАСНОГО
КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ.
ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ
(1890-1963 рр.)**

Херсон

*Сектор археології відділу науково-фондової роботи
Херсонського обласного краєзнавчого музею*

2016

УДК 06.011(477-25)
ББК 85.103(0)32лб1
А 72

*Схвалено науково-методичною радою
Херсонського обласного краєзнавчого музею 22 червня 2016 р.*

Костенко Антон, Абікулова Марина.

Антична колекція Херсонського обласного краєзнавчого музею. Історія становлення (1890-1963 рр.) / А. В. Костенко, М. Й. Абікулова. – Херсон: Сектор археології відділу науково-фондової роботи ХОКМ, 2016. – 172 с.

У науково-популярному виданні на основі архівних джерел та опублікованих матеріалів відтворено історію започаткування та розвитку херсонської музейної античної колекції, формування та поповнення якої нерозривно пов'язане з іменами В. І. Гошкевича, Г. Л. Скадовського, Б. В. Фармаковського, І. К. Суручана, І. В. Фабриціуса, Г. П. Крисіна, О. К. Тахтая, І. Д. Ратнера, Л. І. Костюк, інших видатних археологів та істориків. Детально розглянуто поетапний розвиток херсонського Археологічного музею та його трансформацію в Херсонський обласний краєзнавчий музей. Публікуються також найвиразніші предмети з музейної античної колекції.

В оформленні обкладинки використане **фото В. І. Гошкевича** в експозиційних залах Археологічного музею Херсонської губернської вченої архівної комісії (1909 р.). На звороті обкладинки – **фото арибала з розкопок Г. Л. Скадовського** на острові Березань (1901 р.).

У виданні використано фотографії **Макса Афанасьєва, Наталії Очеретної** та з фондів **ХОКМ**.

© Костенко А. В., Абікулова М. Й., 2016 р.

© Херсонський обласний краєзнавчий музей, 2016 р.

**На пошану подвижницької праці
засновника херсонського
Археологічного музею,
видатного українського археолога
та громадського діяча
ВІКТОРА ІВАНОВИЧА ГОШКЕВИЧА
(1860-1928 рр.)**

Треба сказати, що спочатку навіть освічені люди дивилися на музей В. І. Гошкевича як на примху дивака. Але згодом цей музей розрісся у величезну не лише крайову, але й загальноросійську наукову інституцію, до якої приїздили учені археологи з Москви, Петербургу і навіть з Західньої Європи.

В. І. Кедровський, Обриси минулого, с. 59.

«[Гошкевич] не тільки силу свою поклав на те, щоб зібрати музей, але й розум, і мислю свої, весь процес творчої праці передав установі. В. І. залишив Музей в стані, що дозволяє весь зібраний матеріал, так предметний, як і архівний використати науково, обробляти, поповняти, поширювати роботу наміченим шляхом у тісному зв'язкові науки й суспільства».

І. В. Фабриціус, Літопис Музею, № 9, с. 4.

ЗМІСТ

5	Вступ
9	Частина I. Антична колекція Археологічного музею. 1890-1909 рр.
10	Віктор Іванович Гошкевич
24	Археологічний музей Статистичного комітету
34	Вчені-антикознавці в Археологічному музеї: Деревицький та Драгендорф
42	Розбудова Археологічного музею та створення його першої експозиції
50	Археологічний музей Херсонської губернської вченої архівної комісії
60	Георгій Львович Скадовський
65	Частина II. Антична колекція Музею старожитностей. 1909-1923 рр.
66	Карл Фредерік Кінг
82	Микола Олександрович Житкевич
84	Борис Володимирович Фармаковський
96	Іван Касіанович Суручан
106	Віктор Іванович Гошкевич та південноукраїнські колекціонери
115	Частина III. Антична колекція Історично-археологічного та Історичного музеїв. 1923-1963 рр.
116	Ірина Василівна Фабриціус
124	Георгій Петрович Крисін
128	Історичний відділ Херсонського краєзнавчого музею
132	Херсонський історичний музей
138	Херсонський обласний історичний музей
148	Післямова
152	Довідник херсонських музеїв
154	Довідник термінів
158	Довідник опублікованих предметів
169	Інші публікації авторів з історії античної колекції

ВСТУП

Задум цього видання виник під впливом вивчення діяльності Віктора Івановича Гошкевича з дослідження, охорони та популяризації античних пам'яток Херсонського краю. Предмети з них, як і з інших античних пам'яток Північного Причорномор'я, надходили у створений В. І. Гошкевичем музей та стали основою сучасної античної колекції. Колекція з року в рік зростала, поповнювалась новими надходженнями. На сьогодні вона налічує більше 11 000 речей античного часу, з яких експонується найкраща, але невелика частина.

Деяка частина предметів античної колекції музею раніше була опублікована в музейних виданнях; у 2015 р. вийшли друком альбом «Раритети античної колекції Херсонського краєзнавчого музею»¹ та каталог «Антична колекція Херсонського краєзнавчого музею»². Але склалося так, що в жодній з цих публікацій не було окреслено історію започаткування та розвитку музейної античної колекції. Лише про окремі її моменти можна дізнатися з публікацій, присвячених історії усього Херсонського обласного краєзнавчого музею, херсонській музейній археології та її видатним постатям – В. І. Гошкевичу, І. В. Фабриціус, О. К. Тахтаю, І. Д. Ратнеру та багатьом іншим.

Без сумніву, антична колекція Херсонського обласного краєзнавчого музею – одне зі значних музейних зібрань

¹ Костенко А. В. Раритети античної колекції Херсонського краєзнавчого музею. Альбом. – Херсон: Гілея, 2015. – 36 с.

² Абікулова М. Й., Лопушинський А. І., Сікоза Д. М. Антична колекція Херсонського краєзнавчого музею. Каталог. – Херсон: Айлант, 2015. – 92 с.

Південної України. До її складу входять предмети з Березані, Ольвії, Херсонеса, Пантикапею, Фанагорії та інших відомих античних міст і поселень. В колекції чимало матеріалів з античних пам'яток сучасної Херсонщини. До неї зараховуємо також речі античного виробництва, знайдені на «пізньоскіфських» (постскіфських) городищах Нижнього Дніпра, під час розкопок скіфських курганів та сарматських ґрунтових поховань, а також окремі знахідки.

Історія музейної античної колекції сповнена цікавих і маловідомих фактів та імен. Тому в нас – наукових співробітників Херсонського обласного краєзнавчого музею – виникло бажання ширше ознайомити мешканців краю з історією її створення та розвитку.

Як і більшість археологічних музейних зібрань, антична колекція Херсонського обласного краєзнавчого музею формувалась двома шляхами: надходженнями предметів, знайдених під час розвідок та розкопок професійними археологами та надходженнями від колекціонерів та інших приватних осіб. Ми прагнули не просто розглянути ці надходження у хронологічному розрізі, а створити окремі нариси, присвячені тій чи іншій людині або установі. Про когось інформації збереглося більше, про когось – менше.

Під час цієї роботи авторам вдалося виявити невідомі раніше архівні матеріали. Широко використали ми й фонди фотоматеріалів Херсонського обласного краєзнавчого музею.

Цікавими й важливими ми вважаємо і додатки до книги: невеликі блоки довідкової інформації про херсонські музеї, які по чергово змінювали один одного; термінологічний словничок;

довідник античних предметів, фото яких опубліковані на сторінках видання.

Добираючи матеріали з нашої теми, готуючи їх до публікації та зіштовхуючись з іншими проблемами, ми завжди відчували підтримку та дружню допомогу науковців та колег, яких хотіли б згадати поіменно. Це:

▪ *Тетяна Георгіївна Братченко*,
директор Херсонського обласного краєзнавчого музею,
заслужений працівник культури України.

▪ *Юлія Олександрівна Ржевська*,
заступник директора Херсонського обласного краєзнавчого музею з наукової роботи.

▪ *Андрій Іванович Лопушинський*,
науковий співробітник сектору археології відділу науково-фондової роботи Херсонського обласного краєзнавчого музею.

▪ *Надія Оксентіївна Гаверилук*,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу античної археології
Інституту археології Національної академії наук України.

▪ *Людмила Вікторівна Білай*,
старший науковий співробітник відділу науково-фондової
роботи Херсонського обласного краєзнавчого музею.

▪ *Наталія Анатоліївна Остренко*,
провідний бібліотекар спеціалізованої бібліотеки
Херсонського обласного краєзнавчого музею.

▪ *Віталій Миколайович Андреев*,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри
всесвітньої історії та історіографії Факультету психології,
історії та соціології Херсонського державного університету.

▪ *Денис Миколайович Сікоза*,
керівник відділу науково-охоронних робіт пам'яток археології
Херсонської обласної інспекції охорони пам'яток історії та
культури.

▪ *Анастасія Віталіївна Шевченко*,
аспірантка кафедри всесвітньої історії та історіографії
Факультету психології, історії та соціології Херсонського
державного університету.

Сподіваємося, що наше видання стане в нагоді і історикам
української археологічної науки, і професійним археологам, і
херсонським краєзнавцям, і, зрештою, усім херсонцям,
небайдужим до нашого минулого.

Частина І.
АНТИЧНА КОЛЕКЦІЯ
Археологічного музею.
1890-1909 рр.

ВІКТОР ІВАНОВИЧ ГОШКЕВИЧ

Варто розпочати з того, що історія започаткування античної колекції нерозривно пов'язана з історією усього музею, а поява останнього стала можливою виключно завдяки діяльності В. І. Гошкевича. Тому ми простежуємо шлях його становлення як археолога та засновника Археологічного музею в Херсоні.

В. І. Гошкевич народився 9 березня 1860 р. в Києві (тут і далі усі дати подаються за чинним на той час юліанським календарем). Його батько, **Іван Антонович Гошкевич** (*фото на стор. 11*), в цей час був професором і ректором Київської духовної академії та протопресвітером і настоятелем церкви святих Костянтина та Олени.

Середню освіту І. А. Гошкевич здобув у Мінській духовній семінарії, а вищу – в Київській духовній академії, навчання в якій завершив зі ступенем магістра богослов'я. В своїй *alma mater* він і лишився викладати логіку, латину, догматичне та моральне богослов'я. Зруйнована наприкінці 1920-х рр. церква святих Костянтина та Олени на знаходилася в північно-західному кінці Подолу, на розі Щекавицької та Кирилівської вулиць. Збудована у 1734 р., вона була розширена в 1747-57 рр. архітектором І. Г. Григоровичем-Барським. Ствердившись на посаді настоятеля церковної громади, протопресвітер Гошкевич організував капітальну перебудову храму в 1865 р.

На час народження Віктора, свого другого сина, він мав уже 36 років та користувався в Києві впливом і повагою. Окрім Віктора і його старшого брата Михайла (1853-? рр.), родина мала

синів Леоніда (1868-1963 рр.) та Миколу (1871-? рр.). Можна стверджувати, що протопресвітер Гошкевич належав до середнього класу: у 1871 р. він отримував 1310 карбованців на рік¹. З них 700 карбованців були його заробітною платою (з 50-ти відсотковою єпархіальною надбавкою) на посаді професора духовної академії, 100 карбованців належали йому за вчене звання магістра, а 110 – були допомогою на утримання житла. Як настоятель церкви святих Костянтина і Олени І. А. Гошкевич отримував 400 карбованців щорічно. Окрім цього у власності його дружини **Ганни Іванівни Велєдницької-Гошкевич** (фото на стор. 13) був дерев'яний будинок у Києві, який, за деякими свідченнями, родина здавала в оренду. Однак, батько помер коли Віктору було лише 11 років, тож йому надалі доводилося покладатися насамперед на власні сили.

Своє навчання В. І. Гошкевич розпочав у духовній семінарії, закінчивши яку він отримав середню освіту. У 1880-1883 рр. юнак працював обчислювачем астрономічної обсерваторії Київського університету, а в 1881 р. він розпочав навчання на фізико-математичному факультеті київського Університету святого Володимира. З другого курсу Віктор перейшов на історично-філологічний факультет на якому і продовжив вчитися. Того ж 1882 р., намагаючись знайти кошти на навчання, В. І. Гошкевич влаштувався позаштатним кореспондентом у кількох київських газетах, публікуючи статті переважно з історичної тематики².

¹ Пиворович В. Б. Виктор Иванович Гошкевич – чины, награды, звания // Наукові записки ХОКМ. – Херсон: Айлант, 2004. – С. 99.

² Писаренко Е. Ю. Вчений – Герой Праці (до 110-річчя від дня народження В. І. Гошкевича) // Український історичний журнал. – 1970. – № 4. – С. 119.

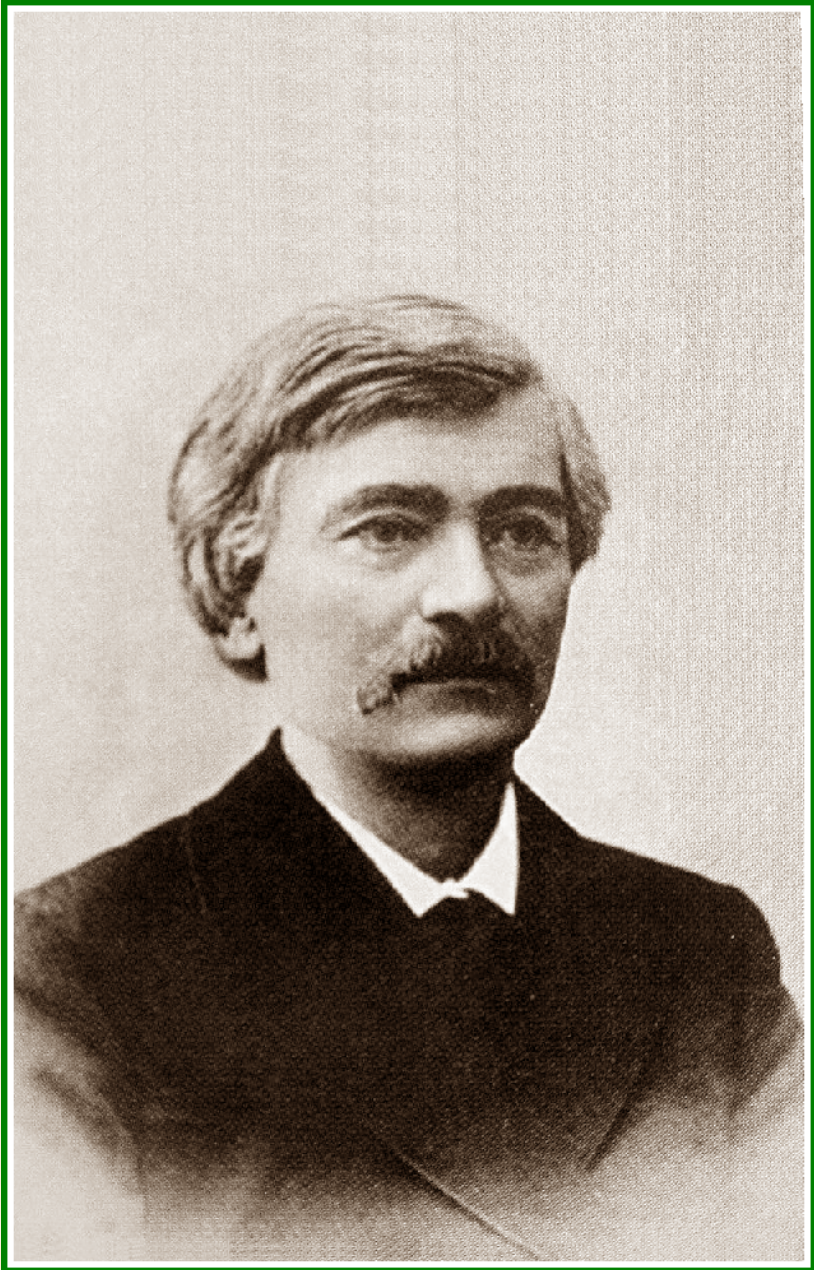

Серед київських вчених – своїх викладачів, з якими В. І. Гошкевич познайомився під час навчання – з особливою повагою він ставився до історика, археолога та етнографа, засновника української школи документалістики **Володимира Боніфатійовича Антоновича** (фото на стор. 15). У створеному ним гуртку він почав студіювати історію паралельно до офіційного університетського курсу. Разом з ним той гурток відвідував і **Михайло Сергійович Грушевський**. Спілкування з В. Б. Антоновичем дозволило В. І. Гошкевичу увійти до неформального кола видатних вчених-істориків, так чи інакше пов'язаних з ним¹.

Одним з них був професор історії мистецтв **Адріан Вікторович Прахов** (портрет на стор. 19, внизу праворуч), відомий археологічними дослідженнями пам'яток архітектури. Випускник Санкт-Петербурзького університету, він продовжив вивчення мистецтва у Франції, Англії, Австрії та Італії. У 1880-1887 рр. А. В. Прахов досліджував оздоблення Софійського собору і фрески Кирилівської церкви в Києві та Успенського собору в Володимир-Волинському і інших давніх храмів Волині. У 1887 р. він почав викладати в Київському університеті. Одночасно А. В. Прахов був керівником групи художників (В. М. Васнецов, М. О. Врубель, М. В. Нестеров, П. О. Свідомський і В. О. Котарбінський), яка здійснювала розпис Володимирського собору протягом 1884-1896 рр.

Є думка, що з-посеред цих митців першим до портретних рис В. І. Гошкевича звернувся **Михайло Олександрович**

¹ Кедровський В. І. Обриси минулого. Деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року. – Нью-Йорк: Свобода, 1966. – С. 59.

Врубель у одній з найвідоміших своїх композицій «Сходження Святого Духа» в Кирилівській церкві для створення образу одного з дванадцяти апостолів, що стоїть по праву руку Богородиці¹.

Але достеменною інформацією про використання образу В. І. Гошкевича художником «групи Прахова» є лише щодо **Віктора Михайловича Васнецова**. У пошуках виразних облич він зробив сотні замальовок і портретів з тим, щоб потім використати їх в роботі над образами святих. У 1887 р. В. М. Васнецов написав і портрет В. І. Гошкевича, а згодом використав його риси для створення образу Мойсея у вітварі собору (звичайному відвідувачеві цей розпис не видно, позаяк він знаходиться під аркою вітваря в другому ярусі справа).

Багато років по тому, коли В. І. Гошкевич вже не одне десятиліття мешкав у Херсоні, у нього в робочому кабінеті завше висів цей портрет – дарунок автора (*фото на стор. 17*). Один з учнів Гошкевича – **Володимир Іванович Кедровський** – згадував як «не раз Віктор Іванович, вказуючи на цей портрет, говорив з теплою усмішкою:

– Оце Васнецов канонізував мене ще за життя. Отак узяв та й зробив з мене святого!»².

Іншим товаришем В. Б. Антоновича, який залучив В. І. Гошкевича до музейної справи, був професор археографії **Микола Іванович Петров** (*портрет на стор. 19, вгорі*) – археолог, етнограф та історик української літератури і науки, випускник Київської Духовної Академії, що добре знав також

¹ Дьяченко С. А. В образе святого // Новый Фаворит. – 2010. – № 1 (40). – С. 8.

² Кедровський В. І. Обриси минулого. Деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року. – Нью-Йорк: Свобода, 1966. – С. 58.

Івана Антоновича Гошкевича. У 1872 р. він став директором створеного разом з В. Б. Антоновичем Церковно-археологічного музею Київської духовної академії – першого академічного церковного музею України, що з 1878 р. розміщувався у восьми залах першого поверху Мазепино (Староакадемічного) корпусу.

Разом з музеєм була утворена спеціальна Церковно-археологічна комісія, яка мала збирати експонати та проводити їхню експертизу. Через деякий час Комісія перетворилась на Церковно-археологічне, а згодом Церковно-історичне та археологічне товариство, яке досліджувало не тільки церковну історію України але й інші фундаментальні історичні питання і сприяло розвитку Церковно-археологічного музею до роботи над розбудовою якого М. І. Петров покликав і В. І. Гошкевича. 18 вересня 1889 р. Церковно-археологічне товариство обрало останнього своїм дійсним членом¹.

Якщо А. В. Прахов та М. І. Петров прищепили своєму учневі смак до мистецтва та музейної справи, то археолог **Володимир Зенонович Завітневич** (*портрет на стор. 19, внизу ліворуч*), ординарний професор Київської духовної академії, публіцист та громадський діяч, що, як і В. І. Гошкевич, походив зі старовинного роду священиків, навчив його основам археологічних досліджень. Випускник Мінської духовної семінарії та Санкт-Петербурзької духовної академії, він у 1879 р. заступив на посаду вчителя Варшавського духовного училища, працюючи в якому захопився історією православ'я. В 1883 р.

¹ Пиворович В. Б. Виктор Иванович Гошкевич – чины, награды, звания // Наукові записки ХОКМ. – Херсон: Айлант, 2004. – С. 101.

В. З. Завітневич отримав ступінь магістра богослов'я, а наступного року його затвердили на посаді доцента кафедри історії Київської духовної академії. Тоді ж він, спільно з В. Б. Антоновичем розпочав серію археологічних розкопок курганів Центральної України, робота над якими тривала до 1890 р. Влітку 1888 р. В. І. Гошкевич вперше взяв участь у археологічних розкопках у Черкаському повіті під керівництвом В. З. Завітневича¹, а наступного року зробив свої перші самостійні археологічні відкриття. Спираючись на археографічні матеріали та проводячи археологічні розвідки він знайшов руїни замку правителя Києва у XV ст. князя Симеона Олельковича та локалізувати літописне місто Городець². Результати своїх досліджень молодий вчений опублікував в 1890 р. у праці «Замок князя Симеона Олельковича і літописний Городець під Києвом».

Уже в ті роки для В. І. Гошкевича були характерними риси, які сучасна історіографія визначає як неодмінну складову творчої лабораторії історика³. Це, насамперед, естетизація дослідницької праці, яка, в свою чергу, означає відчуття творчого неспокою, прагнення до організації цілого, внутрішню роздратованість через брак порядку, композиційну незавершеність, розпливчастість ідей. Це також поєднання логічних процедур з особливостями творчої індивідуальності, як-от готовність до ризиків, незалежність суджень та оцінок,

¹ Писаренко Е. Ю. Вчений – Герой Праці (до 110-річчя від дня народження В. І. Гошкевича) // Український історичний журнал. – 1970. – № 4. – С. 119.

² Оленковський М. П. Вони прославили наш край. Видатні херсонські вчені-археологи. – Херсон: ХОВ КУІН, 2000. – С. 7.

³ Колесник І. І. Українська історіографія: концептуальна історія. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2013. – С. 159.

Московскому государству
 Московскому государству, которое было и остается. По
 приказу Царя Ивана Ивановича, и по указу моему к
 вам и к вашим боярам. Манус ит прочие слова
 сего письма исполнителем сего письма видевшим
 новгородцам - били где хотели и по своему
 и по чужим делам. Иные же, что у меня и у
 сына моего в новгородском деле оурама и оура
 лежи. Каким некто описан, но сего
 некаясь в новгородском деле сего оурама и оура
 лежи не имеем, но в новгородском деле
 сего Царя Иоанна, а он не писан, что в
 новгородском деле оурама и оура лежи
 оурама, также сего оурама. Новое оурама
 не исполнителем сего оурама и поделкам
 и оура лежи в новгородском деле оурама и оура
 лежи.

легкість асоціювання, гра ідеями та образами, внутрішня свобода як умова творчості, сміливість інтелекту (здатність думати так, як не думав ніхто інший, формулювати та відстоювати власну позицію), сміливість уяви, щоб побачити неосягнене, протиставити свою думку позиції більшості, навіть вступити з нею в конфлікт; нестандартність, оригінальність сприйняття.

Саме на початку 1890 р., коли вийшла друком перша наукова праця В. І. Гошкевича, його старший брат **Михайло Іванович Гошкевич** (*фото на стор. 23*), який ще в 1881 р. переїхав до Херсону та на цей час працював там помічником губернського лікарняного інспектора, повідомив братові про вакансію секретаря Херсонського губернського статистичного комітету.

Міркування особистого характеру та бажання стабільної праці спонукало В. І. Гошкевича до подання своєї кандидатури на заміщення цієї посади. Так, у віці тридцяти років, київський археолог та журналіст потрапив до Херсона. Зазначимо, що він не розірвав своїх контактів з київськими науковцями, зокрема продовжив листуватися зі своїм вчителем у царині музейництва М. І. Петровим (*фото на стор. 21*).

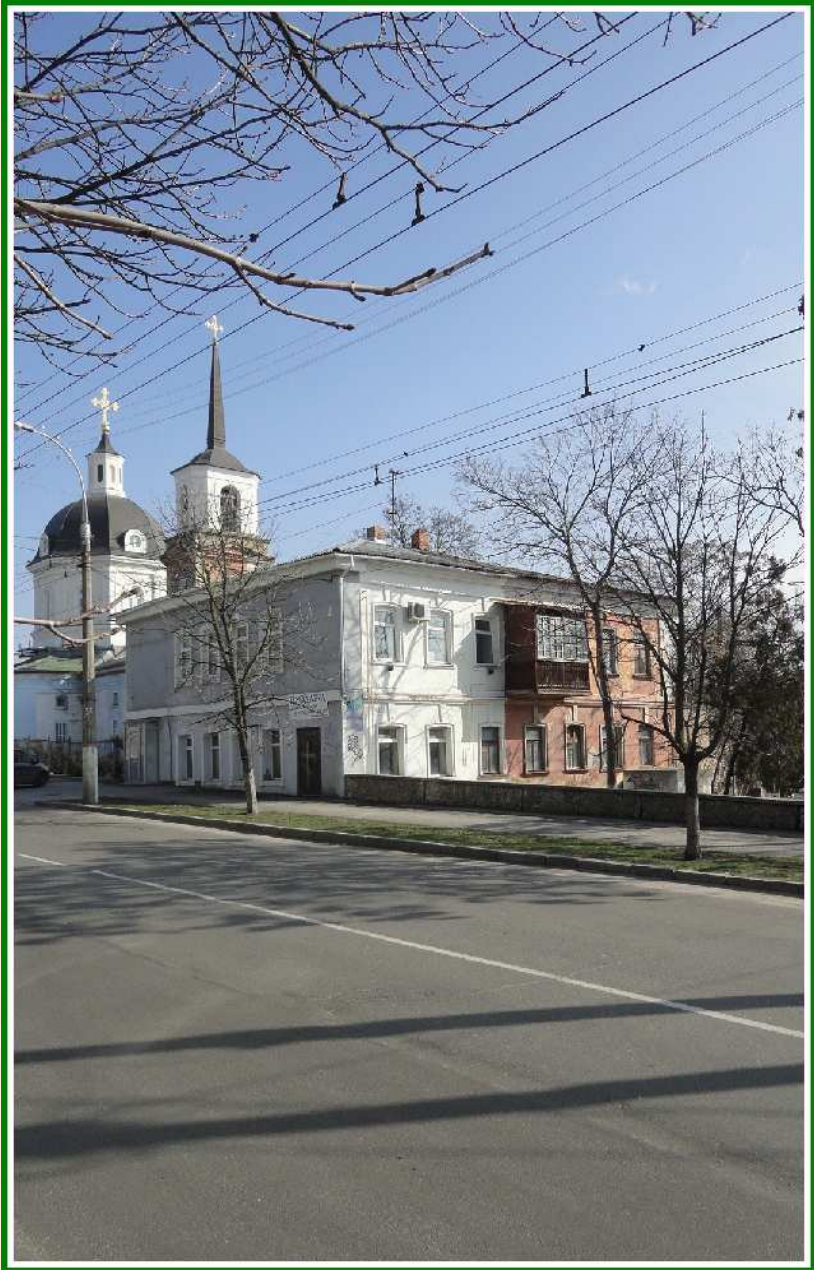
АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ СТАТИСТИЧНОГО КОМІТЕТУ

30 квітня 1890 р. В. І. Гошкевича було прийнято на посаду секретаря Херсонського губернського статистичного комітету «з зарахуванням за походженням та вихованням до другого розряду канцелярських службовців». Заступивши на посаду, В. І. Гошкевич своєю працелюбністю одразу звернув на себе увагу керівництва і, в першу чергу, свого безпосереднього керівника – херсонського губернатора у 1890-1893 рр. (губернатор за посадою був головою статистичного комітету) **Сергія Вільгельмовича Оліва.**

8 жовтня 1890 р. В. І. Гошкевича звели у чин колезького реєстратора зі старшинством (найнижчий чин XIV класу державної служби). Три роки по тому, 6 квітня 1893 р. за вислугою років зі старшинством його перевели з колезьких реєстраторів у губернські секретарі¹ (XII клас, що відповідав військовому званню підпоручика).

Початок майбутнього Археологічного музею В. І. Гошкевичем було покладено у тому ж 1890 р., коли він випадково знайшов на даху канцелярії губернатора розбиту античну амфору з тавром імені майстра. Він з'ясував, що такий «*мотлох*» і в попередні роки надсилали на розсуд губернського керівництва, яке наказувало нести його на дах на сваволлю трубочистів. Подальші «*екскурсії*» В. І. Гошкевича пісками дніпровського лівобережжя довкола містечка Гола Пристань

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 13.

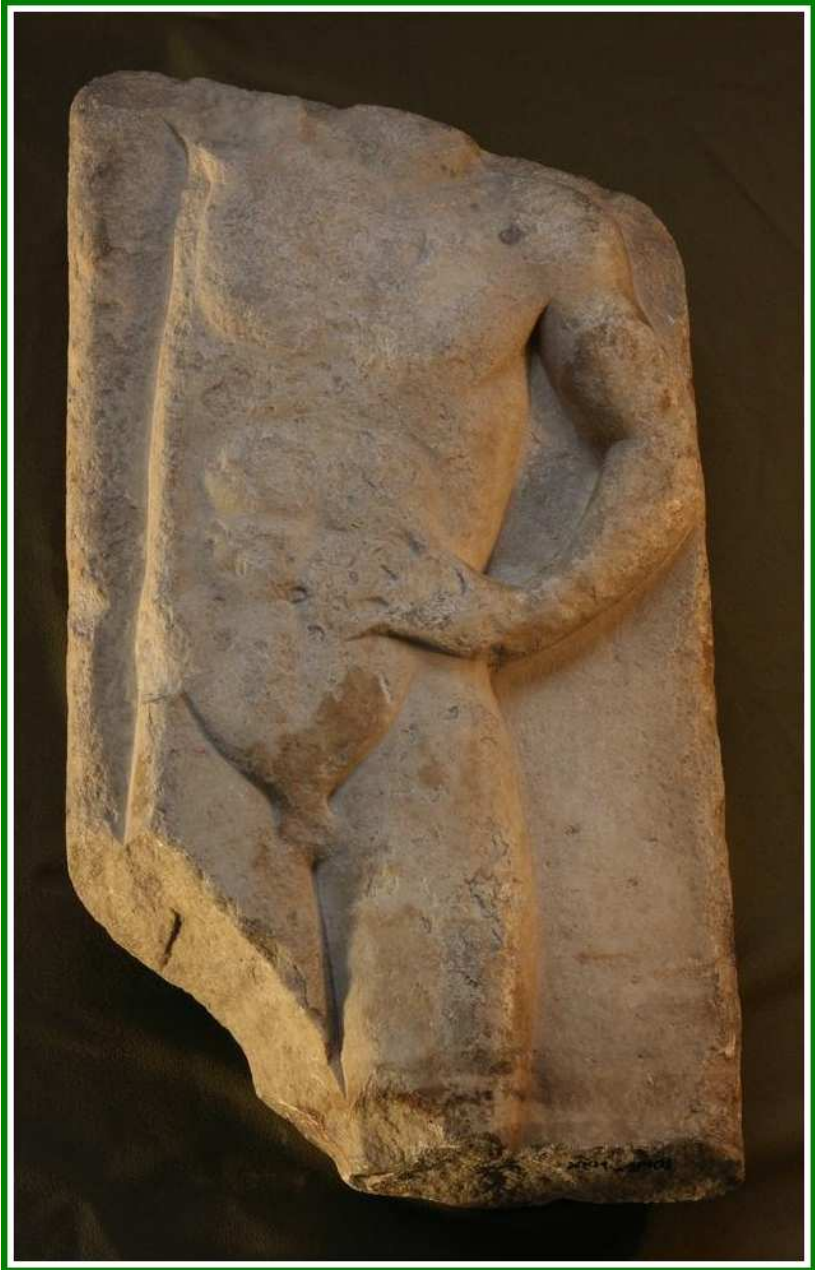
дали йому змогу зібрати там велику кількість кам'яних знарядь, виробів з бронзи та заліза, намистин, монет та зразків античної кераміки. Цю колекцію він волів тримати у себе, у виготовленій на замовлення спеціально для цієї мети скрині. Тож першим приміщенням майбутнього музею була квартира В. І. Гошкевича, яку він орендував в одному з будинків на вул. Соборній (*фото на стор. 25*). Однак, невдовзі в помешканні В. І. Гошкевича забракло місця для усіх нових знахідок. В 1893 р., коли справи приймав новий губернатор – **Михайло Михайлович Вєсьолкін** – у колекції, яку В. І. Гошкевич почав офіційно називати «Археологічним музеєм Херсонського губернського статистичного комітету» нараховувалася вже тисяча предметів¹.

11 лютого 1895 р. губернатор Вєсьолкін призначив губернського секретаря Гошкевича старшим чиновником з особливих доручень при херсонському губернаторі (зі збереженням за ним обов'язків секретаря статистичного комітету)². Чиновники з особливих доручень підпорядковувалися і звітували лише особисто губернатору, тож не дивно, що ця посада вважалася сходинкою для кар'єрного зростання. Недарма М. В. Гоголь згадував у повісті «Невський проспект» тих, «*котрих прихильна доля обдарувала благословенною посадою чиновника з особливих доручень*».

Тим часом, стрімке зростання кількості зібраних матеріалів та офіційний статус, який додавав Археологічному

¹ *Оленковський М. П.* Вони прославили наш край. Видатні херсонські вчені-археологи. – Херсон: ХОВ КУІН, 2000. – С. 8.

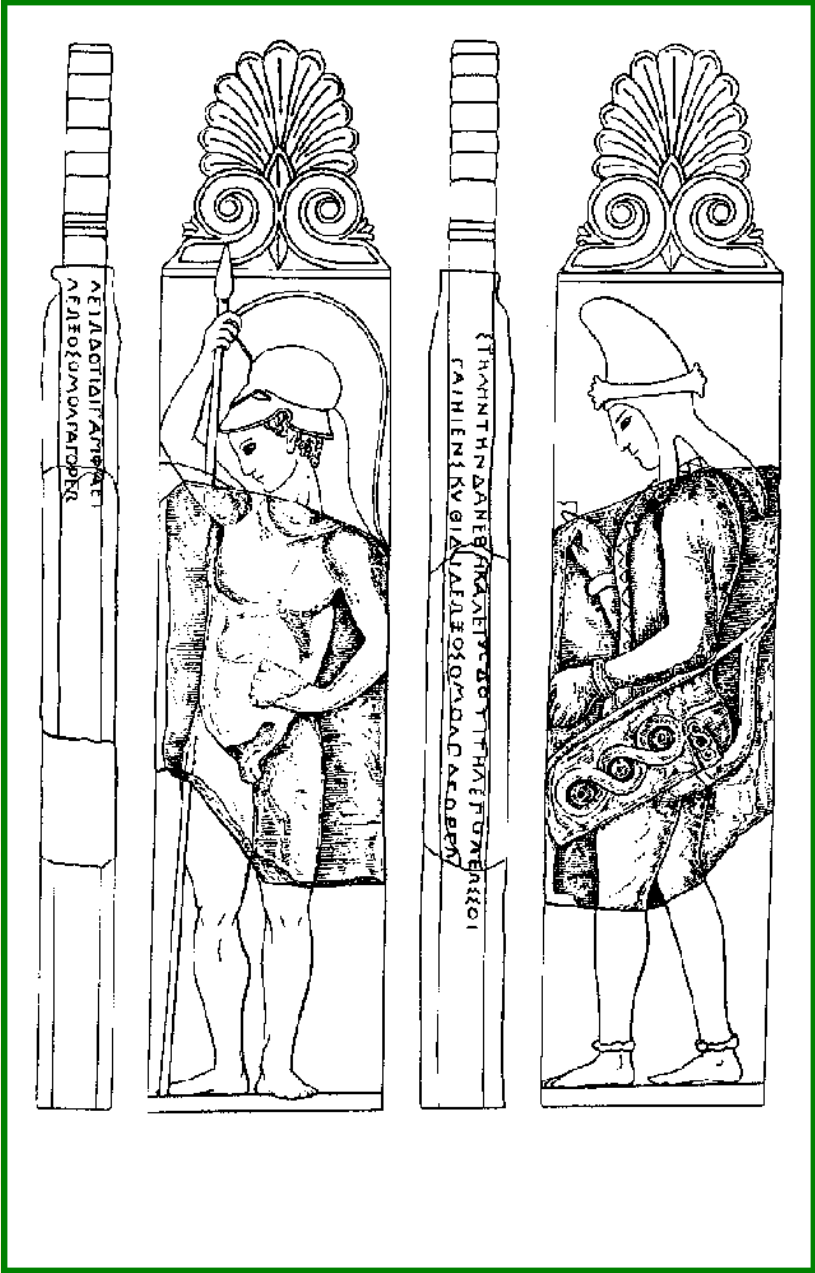
² *Херсонский музей древностей.* Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 14.

музеєві солідності та ваги, викликали інтерес з боку Імператорської археологічної комісії, яка вітала створення в Херсоні подібної інституції та почала надсилати на зберігання В. І. Гошкевичу старожитності, що їх знаходили в межах Херсонської губернії¹. Одна з таких старожитностей потрапила до Херсону саме у 1895 р. На початку травня того року парутинський селянин Макар Мельник, прокладаючи рівчак на своєму городі (який знаходився на місці ольвійського некрополя) викопав з землі мармуровий уламок, у якому не побачив жодної практичної користі. Свою знахідку селянин продав очаківському крамареві Нісонові Лівшицю, у якого загадковий предмет вилучив міський пристав та передав його в Херсон на розсуд губернатора. Археологічна комісія, до якої, в свою чергу, звенувся М. М. Вєсьолкін, виплатила панові Лівшицю витрачені ним на придбання знахідки Мельника кошти та розпорядилася передати знахідку до херсонського Археологічного музею. Так до музею потрапила «стела Леокса» – унікальна пам'ятка античного мистецтва V ст. до н. е. (*фото фронтального боку на стор. 27, реконструкція проф. Б. В. Фармаковським обох боків стели на стор. 29*).

Тим часом В. І. Гошкевич продовжував свої «екскурсії» кучугурами Дніпровського повіту і район його досліджень поступово розширювався, охоплюючи терени від Каховки до Кінбурнської коси. До музею почали надходити і, поки що поодинокі, дарунки від місцевих колекціонерів старожитностей.

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 233.

Проте збирання підйомного матеріалу – навіть цілеспрямоване та систематичне – перестало задовольняти В. І. Гошкевича. Одержавши дозвіл Імператорської археологічної комісії, він розпочав систематичні розкопки курганів у різних районах губернії. Але предмети, знайдені ним під час цих досліджень, надійшли частково до петербурзького Ермітажу, а частково до Імператорського російського історичного музею в Москві – херсонський Археологічний музей видавався Комісії не придатним для зберігання справді вартісних речей.

До того ж не варто гадати, що утвердження та розвиток музею не мали на своєму шляху жодних перешкод. В. І. Гошкевичу доводилося вести невпинну боротьбу за збереження заснованого ним закладу. У 1895 р. його відвідав професор одеського Новоросійського університету О. М. Деревицький з пропозицією передати усі зібрані колекції до Одеського міського музею старожитностей. Але В. І. Гошкевич, сподіваючись залишити у Херсоні результати своєї праці, відмовився.

Бажання Одеського музею отримати у власність матеріали В. І. Гошкевича далось взнаки і наступного року, але цього разу свої звернення Одеське товариство історії та старожитностей адресувало М. М. Вєсьолкіну (*фото на стор. 31*) як безпосередньому керівникові В. І. Гошкевича і голові статистичного комітету, структурним підрозділом якого був Археологічний музей. Поговоривши з В. І. Гошкевичем та дізнавшись від нього про історію заснування музею, губернатор визнав за своїм чиновником моральне право розпоряджатися

його долею на власний розсуд. Не дивно, що пізніше В. І. Гошкевич стверджував – саме М. М. Вєсьолкіну херсонці зобов'язані утвердженням Археологічного музею у своєму місті¹.

Понад те, за підтримки губернатора йому вдалося розширити свою діяльність на терени всієї губернії. М. М. Вєсьолкін офіційно звернувся до всіх землевласників, священників, вчителів та інших освічених людей краю з проханням повідомляти про місцевості, що мають інтерес для археологічної науки, та надсилати до зростаючого херсонського музею свої випадкові знахідки старожитностей. На цей заклик справді відгукнулися в усіх куточках губернії, тож В. І. Гошкевичу вдалося сформувати цілу мережу добровільних помічників, кількість яких незабаром сягнула ста осіб.

Серед них вирізнявся відставний штабс-капітан та доглядач земської лікарні в Тирасполі **Іоїль Якович Стемповський**. Археолог-аматор, він до 1898 р. дослідив за всіма правилами тогочасної археологічної науки понад 200 курганів Тираспольського повіту. Гурток тираспольських громадських діячів вдався до всіх можливих заходів з тим, щоб зберегти в Тирасполі результати цих розкопок. Але В. І. Гошкевич, переконаний, що створення музеїв у повітових містах не на часі, за підтримки Імператорської археологічної комісії, домігся того, щоб матеріали І. Я. Стемповського зосереджувалися в Херсоні² (*фото на стор. 33*).

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 233.

² *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 141.

ВЧЕНІ-АНТИКОЗНАВЦІ В АРХЕОЛОГІЧНОМУ МУЗЕЇ: ДЕРЕВИЦЬКИЙ ТА ДРАГЕНДОРФ

Є сенс детальніше спинитися у нашій розповіді на особистостях вчених, завдяки яким музей долучився до загальноєвропейського наукового контексту. **Олексій Миколайович Деревецький** (*фото на стор. 35*) народився 9 березня 1859 р. (тобто він був на один рік старшим від В. І. Гошкевича) у родині асесора Полтавського губернського правління. Його дитячі роки минули в Харкові та Білгороді. Розпочавши навчання на історично-філологічному факультеті Харківського університету О. М. Деревецький обрав своєю головною спеціальністю класичну філологію, а спеціалізацією – грецьку словесність. В 1884 р., після завершення навчання в університеті його залишили в ньому стипендіатом для дворічної підготовки до звання професора грецької словесності. Ще до захисту магістерської дисертації за клопотанням декана історично-філологічного факультету в 1875-1891 рр. **Василя Карловича Надлера** стипендіата Деревецького призначили приват-доцентом Харківського університету (затверджений на посаді 31 січня 1887 р.). Магістерську дисертацію О. М. Деревецький захистив у Санкт-Петербурзькому університеті, а ступінь доктора грецької словесності він отримав від Ради Харківського університету 6 грудня 1891 р. за свою роботу «*Про початок історично-літературних студій у давній Греції*». 17 червня 1892 р. О. М. Деревецького було затверджено екстраординарним професором Харківського університету, але працював він на цій посаді не довго.

В серпні 1893 р. О. М. Деревицький переїздить до Одеси, де отримує аналогічну посаду в Новоросійському університеті, у якому з 1891 р. деканом історично-філологічного факультету був його вчитель В. К. Надлер. Вже 14 грудня того ж року його обрали дійсним членом Одеського товариства історії та старожитностей. У 1894 р., після смерті В. К. Надлера, він став деканом історично-філологічного факультету.

Віднині його праця торкається переважно адміністративної сфери, але також і поглиблених досліджень з історії давньогрецьких поселень та давньогрецької філології. Протягом 1895-1896 рр. О. М. Деревицький здійснює ряд поїздок до провідних європейських наукових центрів, де працює над літературою з історії античного періоду Північного Причорномор'я. Під час однієї з таких поїздок він завітав і до Херсону, де, вперше зустрівшись з В. І. Гошкевичем та оглянувши його колекції, запропонував передати зібрані ним матеріали до Одеського музею.

Разом з тим, коли кампанія за передання колекцій херсонського Археологічного музею до Одеси зазнала невдачі, саме О. М. Деревицький наполіг на тому, щоб 24 травня 1896 р. В. І. Гошкевича (*фото на стор. 37*) «з уваги до наукової роботи зі збору пам'яток старовини та з огляду на наукову користь, яку може принести його участь у праці Товариства» одностайно обрали дійсним членом Одеського товариства історії та старожитностей і, таким чином, залучив його до лав

найчисельнішої на Півдні наукової спільноти істориків та краєзнавців¹.

Якщо О. М. Деревицький репрезентував антикознавство Російської імперії і, зокрема, його одеський осередок, то інший гість, що відвідав херсонський музей того ж таки 1895 р. був вихованцем німецької школи античних студій.

Ганс Драгендорф (Hans Dragendorff), син професора та завідуючого кафедрою фармації Дерптського (Тартуського) університету Георга Драгендорфа (1836-1898 рр.), античну історію та археологію студював спочатку в Дерпті, а згодом в Берліні та Бонні під керівництвом **Георга Лосіке** (Georg Loeschke). Свою докторську дисертацію, присвячену класифікації римської червонолакової кераміки, він захистив у 1894 р. Дещо пізніше, у 1898 р., Ганса Драгендорфа обрали членом-кореспондентом (а в 1901 р. – дійсним членом) Німецького археологічного інституту в Афінах.

В своїй дисертаційній роботі, присвяченій класифікації римської *terra sigillata* (її було видано окремою книгою – **фото на стор. 41** – у 1895 р. в Бонні²), Ганс Драгендорф опублікував і предмети з розкопок Ольвії. Добираючи матеріали для своїх досліджень вчений працював в усіх доступних йому музеях Центрально-Східної та Південної Європи. Завітав він і до Археологічного музею Херсонського губернського статистичного комітету, де особливий інтерес виявив до колекції фрагментів кераміки, зібраної В. І. Гошкевичем в пісках лівобережжя.

¹ Пиворович В. Б. Виктор Иванович Гошкевич – чины, награды, звания // Наукові записки ХОКМ. – Херсон: Айлант, 2004. – С. 101.

² Dragendorff Hans. Terra Sigillata. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik. – Bonn: Universitäts-Buchdruckerei von Carl Georgi. – 158 p.

Ганс Драгендорф замалював ці предмети та пропонував фундаторів музею видати їх у Відні; він першим відзначив подібність цих матеріалів до кераміки гальштадського могильника у Верхній Австрії та наголосив, що колекція має великий науковий інтерес¹.

Отже, музей В. І. Гошкевича лише за кілька років свого існування став відомим у колах європейських археологів та істориків, а його фундаторів лишалося зробити останній крок до перетворення Археологічного музею у повноцінний науково-просвітницький заклад – відкрити музейну експозицію.

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 142.

weilen durch den Brand roth geworden. Wegen des schlechten Firnisses und der eigenthümlichen, fast barbarischen Form der Amphora ist man geneigt sie für locale Arbeit zu halten. Diese Gattung, von der übrigens auch Stücke aus Kertsch im Louvre sind¹⁾, gibt einen Anhalt zur Datirung der Nekropole. Denn eine genau entsprechende Amphora fand sich in einem grossen auf der Halbinsel Taman aufgedeckten Tumulus²⁾, zusammen mit Goldmünzen des bosporianischen Königs Pacrisades II. und des thrakischen Königs Lysimachos³⁾. Pacrisades regierte seit 284 v. Chr., Lysimachos bis 281 v. Chr. Ich glaube daher, dass Stephani⁴⁾ die Gräber mit Recht der zweiten Hälfte des III. Jahrhunderts zuschreibt. Auf denselben Ansatz führt für unsere Nekropole auch das Vorkommen der weiss-polychromen Vasen in Myrina und die derselben Nekropole entstammende, oben S. 26 abgebildete Schale in der Art der Calener Gefässe. Mag nun auch die Benutzung der Nekropole sich über einen ziemlich langen Zeitraum erstreckt haben, so liegt doch kein Grund vor die spätesten Theile derselben unter das II. Jahrhundert herabznrücken.

B. Wir haben damit die Datirung einer dritten, und zwar der für uns wichtigsten Vasengattung gewonnen, die in dieser Nekropole von Olbia vorkommt: der rothen Teller und Napfe, von denen ich Figg. 2—12 Proben abbildete⁵⁾. Es ist dies Gebrauchsgeschirr aus feinem rothem Thon in

Fig. 2.

Fig. 3.

ausgesprochenen Metallformen. Die Ränder setzen in scharfem Winkel an, der Thon ist sehr gut bearbeitet, sodass einzelne Gefässe

1) Saal M. Nr. 160.

2) Stephani C. R. 1880. Tafel zu S. 12, Nr. 5, vergl. S. 5 ff.

3) A. a. O. S. 15 n. 19, S. 17 n. 50.

4) A. a. O. S. 24.

5) Andere Arch. Anz. VI, S. 19, 6. 7.

РОЗБУДОВА АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ ТА СТВОРЕННЯ ЙОГО ПЕРШОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ

Активна праця В. І. Гошкевича на ниві археології часто заступає собою його повсякденну чиновницьку роботу. Насправді, справами свого музею він займався у дні і години, вільні від повсякденної роботи чиновника та від клопотів з редагування *«неофіційної частини»* газети *«Херсонські губернські вісті»*. Склалося так, що апогеєм його адміністративної роботи і, одночасно, часом найвищого вшанування заслуг на цій ниві став 1897 р. Так, 14 лютого 1897 р. за вислоугою років В. І. Гошкевича звели до чину колезького секретаря.

Травень того року він провів у Тирасполі, куди його відрядили для розслідування справи розкольників, що зарилися в землю у Тернівських плавнях. Розслідування було визнане успішним, а на основі поданого губернаторові звіту вжито належних заходів для запобігання подібних випадків у майбутньому.

Жовтень 1897 р. В. І. Гошкевич зустрів у Гальбштадтській (Молочанській) волості Бердянського повіту Таврійської губернії, куди був відряджений для встановлення конфесійної належності *«об'єднаного менонітського братства, що хрестить вірою»*, а в грудні перебував там повторно. І в цій ситуації Віктор Іванович блискуче впорався зі своїми обов'язками та допоміг менонітам добитися дозволу на спорудження в селищі Тіге (зараз – Орлове) молитовного будинку. Після цього духовний конвент менонітського братства

Тіге завжди присилав В. І. Гошкевичу поштівки до свят, де називав його не інакше як Протектором та Благодійником.

Тим часом уже 5 жовтня його обрали діловодом Херсонської губернської переписної комісії, а 17 жовтня – на два місяці відрядили у справах перепису в усі повітові міста Херсонської губернії. Після повернення до Херсона В. І. Гошкевич на громадських засадах працює рахівником перепису по місту та обирається членом окрім губернської також і Херсонської міської переписної комісії, в роботі якої бере активну участь. Таким чином, В. І. Гошкевич витратив багато часу та зусиль для справи перепису, тож не дивно, що 6 грудня 1897 р. його було нагороджено орденом святого Станіслава III ступеню та іншими відзнаками (*фото на стор. 43*).

Ще на початку того насиченого подіями 1897 р. – восьмого року існування музею – для В. І. Гошкевича було зрозумілим, що його колекції неможливо і далі тримати вдома та в приміщеннях статистичного комітету через брак місця. Саме в цей час до нього звернулися співдиректори Херсонської громадської бібліотеки: **Георгій Львович Скадовський** (*фото на стор. 45*), маршалок шляхти херсонського повіту та захоплений археолог, який ще у 1886 р. розпочав археологічні дослідження на землях свого маєтку, та **Володимир Іванович Синькевич**, ветеринарний лікар губернського земства, з пропозицією перемістити колекцію до приміщення новозбудованої бібліотеки. Річ у тім, що дирекція бібліотеки мала зобов'язання перед одним зі своїх жертводавців облаштувати у своєму приміщенні археологічний музей імені князя Потьомкіна і спеціально для нього вже обладнала три кімнати з

вогнетривкими підлогами та стелями і залізними дверима, але не мала жодного предмету, яким могла би заповнити цей простір. В той же час керівники бібліотеки, як і всі освічені херсонці, знали про те, що у В. І. Гошкевича зберігається велика кількість старожитностей, яку він не має де розмістити.

До справи створення експозиції Археологічного музею негайно долучився херсонський міський голова в 1893-1899 рр. **Іван Іванович Волохін**, який замовив коштом міського управління спеціальні шафи та вітрини для розміщення і експонування старожитностей, деякі приватні особи запропонували подарувати музеєві зібрані ними археологічні колекції.

У великому значенні колекцій молодого херсонського музею незабаром особисто переконався і князь **Іван Михайлович Оболенський** (*фото на стор. 47*), що в червні 1897 р. був призначений херсонським губернатором і займав цю посаду до січня 1902 р. Наприкінці року губернатор звернувся до представників місцевої адміністрації, земств та міст з циркуляром у якому, зокрема, стверджував:

Херсонська губернія сповнена старожитностей усіх епох, починаючи від кам'яного віку і до останніх часів іноземного тут володарювання. Тисячі могильних насипів, якими всіяні південні степи, охороняють рештки попередніх мешканців тутешнього краю разом з їхнім крамом та найпростішими знаряддями. Цей коштовний спадок старовини розграбовується неосвіченими скарбошукачами, що мріють про закопані в землю незліченні скарби. Не знаходячи в курганах жаданих грошей, хижачи безжально

знищують обстановку давнього поховання разом зі скелетами його господарів. Вільні степи херсонські приховують нічних хижаків від очей поліції: не має сили адміністрація для боротьби з грабіжниками могил – і гине безслідно у варварських руках спадок науки.

Констатуючи, що лише завдяки тому, що «беззахисний стан пам'яток місцевої старовини звернув на себе увагу секретаря губерньського статистичного комітету В. І. Гошкевича, якому вдалося останніми роками організувати справу збирання місцевих старожитностей за сприяння місцевих вчителів, священників та інших освічених людей», І. М. Оболенський цілком доречно зауважив, що справа охорони старожитностей цілої губернії не може триматися на ентузіазмі лише однієї людини. На його думку для продовження розпочатої В. І. Гошкевичем справи має бути сформована «губерньська вчена архівна комісія» за зразком аналогічних інституцій в інших губерніях. Цей проект був схвалений як на вищому рівні – Міністерством внутрішніх справ Російської імперії, – так і представниками багатьох херсонських губерньських та повітових установ. Усі земства Херсонської губернії та ряд міських управлінь негайно відгукнулися на пропозицію про фінансову допомогу Архівній комісії. Не обмежуючись одноразовими виплатами, деякі земства спрямовували на її рахунок щорічні субсидії¹.

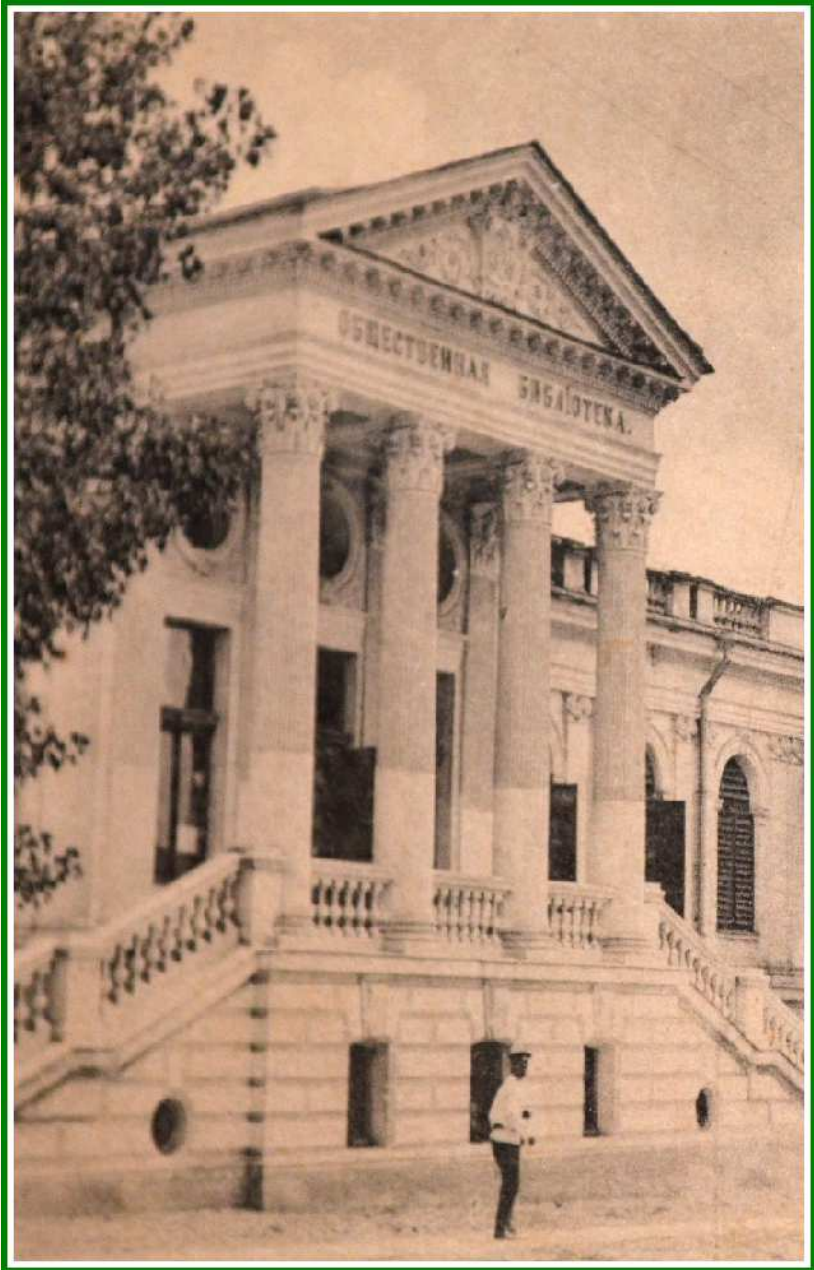
¹ Херсонский музей древностей. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 233.

АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ ВЧЕНОЇ АРХІВНОЇ КОМІСІЇ

Доки тривала попередня підготовка до першого засідання Херсонської губернської вченої архівної комісії, В. І. Гошкевич реалізовував свій давній задум зі створення «*науково-літературної, політичної, сільськогосподарської і комерційної*» щоденної газети. Маючи добрий досвід роботи кореспондента київських видань та одного з редакторів офіційних «*Херсонських губернських відомостей*» він прагнув створити насамперед просвітницьке видання, яке могло б слугувати інструментом популяризації його наукової праці. Перше число першого приватного видання адміністративного центру Херсонської губернії – газети «Юг» – вийшло у світ 1 березня 1898 р.

Природно, що газета В. І. Гошкевича не могла оминати увагою перше засідання Херсонської губернської вченої архівної комісії, яке урочисто розпочалося о першій годині 31 травня 1898 р. в залі Херсонської громадської бібліотеки (*фото на стор. 51*). Урочистості розпочалися з подячного молебню, звершеного єпископом Новомиргородським **Мемноном Вишневським** у присутності князя Оболенського та членів-засновників Комісії: віце-губернатора Є. Д. Маслова, голови губернського земства В. П. Андрієвського, херсонського лікарняного інспектора Р. А. Сотничевського, міського голови І. І. Волохіна, Г. Л. Скадовського та, звичайно ж, В. І. Гошкевича. «*І ось я дожив до цього урочистого і дорогого для мене дня, –*

говорив він у своїй промові, – *коли виплеканий мною, як улюблена дитина, музей я передаю до рук цілої колегії»*¹.

Після цього члени Комісії та почесні гості рушили в зали Археологічного музею, де довго та уважно оглядали колекції старожитностей, пояснення до яких – вперше перед широкою аудиторією – давав Віктор Іванович.

Після завершення огляду залів установче засідання Комісії відновили. І. М. Оболенський, який головував на засіданні, запропонував обрати керівництвом Комісії. За його поданням збори обрали головою Г. Л. Скадовського, а зберігачем музею, керуючим справами Комісії та головним редактором майбутніх наукових видань – В. І. Гошкевича. Її почесними членами також обрали великого князя **Олександра Михайловича Романова**, архієпископа Херсонського і Одеського **Юстина Охотіна** та єпископа Новомиргородського, першого вікарія Херсонської єпархії, Мемнона. Створення програми роботи Комісії було відкладене до наступного засідання, коли мали обрати також дійсних членів та членів-кореспондентів Комісії.

Таким чином, з облаштуванням музею у приміщенні бібліотеки з'явилася можливість поступово класифікувати зібрані раніше предмети та репрезентувати їх широким колам як наукової, так і просто зацікавленої історією рідного краю громадськості. Сім років по тому В. І. Гошкевич із задоволенням констатував на шпальтах своєї газети: *«тисячі відвідувачів побували в музеї протягом цих років, переважно молоді, і,*

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 20.

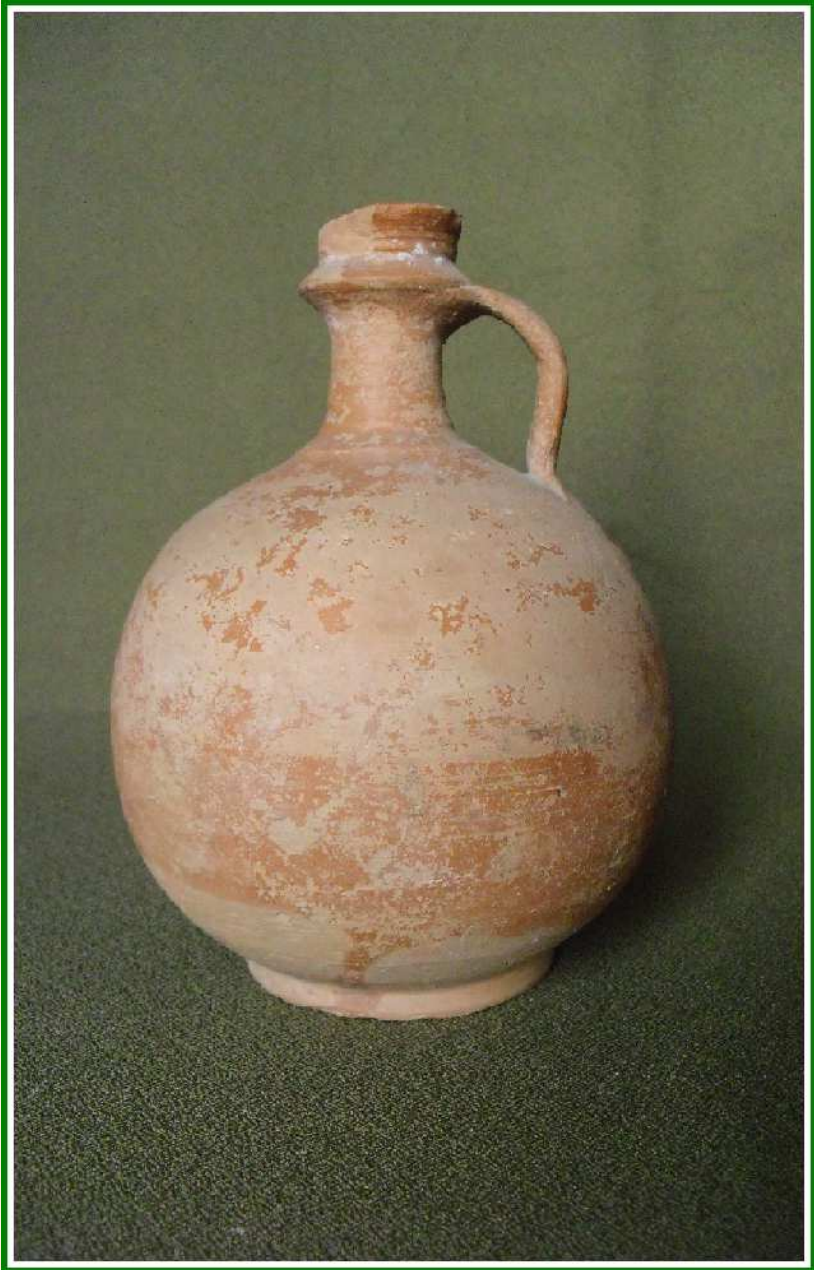
сподіваюся, багато з них винесли з нього доволі чітке уявлення про типи предметів, що були у вжитку в народів, які залюднювали наш край перед нами, про характерні особливості культур мешканців наших степів, що змінювалися протягом останніх тисячоліть»¹.

Отже, в 1898 р. завершився перший етап роботи В. І. Гошкевича зі створення в Херсоні окремого Археологічного музею. Завдяки самовідданій праці видатного археолога та історика було зібрано вагому колекцію старожитностей, яка викликала значний науковий інтерес у археологів та істориків. Протягом 1890-1898 рр. розвиток музею був значною мірою зумовлений підтримкою В. І. Гошкевича тієї мережі особистісних зв'язків друзів, колег та наукових співтовариств, які склалися в межах не лише Херсонської губернії, але й усієї Центрально-Східної Європи. В результаті до 1898 р. музей пройшов шлях організаційного оформлення та розгорнув першу в Херсоні археологічну експозицію, а в майбутньому і збільшив свій науковий та просвітницький потенціал.

Після цього до Археологічного музею продовжили надходити античні речі від Імператорської археологічної комісії. Ось що писав про ці надходження сам В. І. Гошкевич: *«За розпорядженням Імператорської археологічної комісії надіслано до нашого Музею зразки речей, знайдених під час розкопок в Керчі та Херсонесі, з руїн Ольвії»².*

¹ *Херсонский музей древностей. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 140.*

² *Гошкевич В. И. Клады и древности Херсонской губернии / В. И. Гошкевич. – Херсон: Типография «Юга», 1903. – С. 89.*

В 1901 р. до музею надійшла колекція предметів з розкопок Херсонеса, які проводив дійсний член Імператорської археологічної комісії **Карл Казимирович Косцюшко-Валюжинич**. У складі колекції були 15 світильників: з зображеннями Ерота, голови Медузи, вівці, розеток та іншими; 4 глиняні грузила, 4 скляні бальзамарії, цілі та фрагментовані скляні браслети, 176 намистин зі скла та багато інших античних речей¹.

І надалі Імператорська археологічна комісія неодноразово допомагала молодому музеєві. Так, в 1909 р. до Херсона надійшли речі з Пантикапею – чорнофігурні та червонофігурні вази, чорнолаковий лекіф, скляна посудина, фрагменти бронзової голки. В 1912 р. були надіслані предмети з розкопок Пантикапею 1908 р., серед яких виділялися боспорські червонофігурні пеліки (*фото на стор. 57*). Підтримка від Імператорської археологічної комісії тривала до припинення існування цієї установи.

Велике значення для формування античної колекції мали дослідження самого В. І. Гошкевича. До музею надходили матеріали розвідок з Ніконію, обстеження якого він системно проводив, починаючи з 1897 р., та матеріали обстежень античних поселень біля хутора Бугаз. Як відзначалося в «Скарбах та старожитностях Херсонської губернії»², у селі Роксолани, біля якого знаходяться руїни Ніконію, ним були закуплені у селян та привезені до музею античні монети, в тому

¹ Херсонский музей древностей. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 71.

² Гошкевич В. И. Клады и древности Херсонской губернии. – Херсон: Типография «Юга», 1903. – С. 66.

числі й ольвійські. На сьогодні колекцію матеріалів В. І. Гошкевича з Ніконію складають фрагменти черепиць, амфор, гончарних посудин, кам'яні грузила.

Від кінця XIX ст. і до початку 1930-х рр., антична колекція музею формувалась і громадою Херсонського краю. Наприклад, Археологічний музей одержав в дарунок три чорнолакові канфари від британського віце-консула в Херсоні **Едвіна Вільяма Каруана**; знайдений в Ольвії арибал з зображенням юнака, який іде, від очаківця **Лейби Давидовича Гохмана**; миска з сірим покриттям, червонолакові блюдо та чашка, знайдені в Ольвії, від одеського професора **Івана Андрійовича Лінниченка**. Ці та інші надходження – свідчення уваги мешканців та гостей Херсонщини до її античної історії.

ГЕОРГІЙ ЛЬВОВИЧ СКАДОВСЬКИЙ

На початку ХХ ст. за розпорядженням Імператорської археологічної комісії Археологічний музей збагатився визначною античною колекцією – матеріалами розкопок Г. Л. Скадовського на Березані.

На той час острів Березань був уже добре відомою археологічною пам'яткою, що привертала велику увагу як вчених, так і скарбощукачів. Розмах діяльності останніх спонукав В. І. Гошкевича перебороти міжвідомчі чвари і вдатися до рішучих охоронних дій. Одним з їхніх наслідків була згода Г. Л. Скадовського, який вже мав досвід польових археологічних робіт, провести масштабні розкопки на Березані своїм коштом.

З дозволу Імператорської археологічної комісії ці розкопки проводились в 1900-1901 рр. Після наукової обробки знайдені предмети надійшли до Археологічного музею в Херсоні, за винятком 100 найкращих, відправлених Г. Л. Скадовським до Імператорської археологічної комісії (потім вони надійшли до Ермітажу), а також частини колекції, залишеної дослідником у своєму маєтку. До Археологічного музею надійшла і польова документація цих досліджень.

Передача березанської колекції Г. Л. Скадовського в дар Херсонському музею була зафіксована в протоколі засідання губернської архівної комісії в листопаді 1903 р., опублікованому в київському науковому журналі «*Археологическая летопись Южной Росии*»¹. До речі, на цьому ж засіданні було висвітлене

¹ *Археологическая летопись Южной Росии*. – Киев., 1903. – № 6. – С. 393.

ИМПЕРАТОРСКОЕ
ОДЕССКОЕ ОБЩЕСТВО
ИСТОРИИ И ДРЕВНОСТЕЙ.

27 мая 1901 г.

№ _____

ОДЕССА.

Александровская
Копия Лубович.

Я пишу Зитид для спрашу. Будете ли вы
предоставить на Князя и на Давид Ваша
на Пирман Васильев, или Кесель Менделеев
Васильев со своего содержания Ваша Франко.

Сам Ваш именно не Кесель или Менделеев
(на Князя или Давид Ваша или Менделеев), но
я пишу или или Ваша или или предоставить
или или или. Буду Ваш или или или
или или или.

Председатель Общества

Д. Гусев-Менделеев

важливе питання про охорону археологічних пам'яток Херсонської губернії, в тому числі – Ольвії.

Надходження березанської колекції Г. Л. Скадовського мало для музею велике значення. Вона, як стверджував В. І. Гошкевич, *«особливо вирізняється за багатством результатів»* та вважалась *«вельми важливою за своїм науковим значенням»*.

Колекція одразу ж привернула увагу деяких відомих вчених, зокрема професора Новоросійського університету та зберігача Одеського музею старожитностей **Ернста фон-Штерна**. Він *«наголошував, що необхідно бути вдячним за те, що серед великих землевласників є такі особи як Георгій Львович, який, незважаючи на всі незручності безлюдного безводного острова, не жалкує ані грошей, ані часу, щоб систематичною працею знайти матеріали, що допоможуть розв'язати історико-культурні питання з минулого нашого краю»*¹.

У фондах Херсонського обласного краєзнавчого музею зберігається лист Е. фон-Штерна до Г. Л. Скадовського від 23 травня 1901 р. (*фото на стор. 61*), в якому він просить надіслати фотографії знайдених на Березані предметів для більш точного їх визначення під час його подорожі за кордон. Під час відвідин Е. фон-Штерном маєтку Г. Л. Скадовського в жовтні 1903 р. для знайомства з матеріалами розкопок між ними була укладена домовленість про обмін дублікатами колекції Г. Л. Скадовського

¹ Вдовиченко Є. В. Меценат науки (пам'яті Георгія Львовича Скадовського) // Археологія. – 2006. – № 3. – С.110.

та березанської колекції Одеського археологічного музею¹. Але чи мала така домовленість якісь наслідки – поки що невідомо.

В сучасному складі березанської колекції Г. Л. Скадовського – 622 предмети. Це цілі і фрагментовані розписні посудини, знаряддя праці, прикраси та інше. Рідкісними знахідками є чорнофігурний аск із зображенням собаки та зайця (*фото на стор. 63*), алебастрова ваза з рельєфними зображеннями левів і грифонів, фігурна посудна у вигляді погруддя негритянської дівчинки та деякі інші речі. На сьогодні це один з кращих розділів археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею.

В складі античної колекції музею є також значна кількість предметів античного виробництва, які в процесі торгівельного обміну надходили до місцевого населення Північного Причорномор'я – скіфів, сарматів та інших племен. Це знахідки в скіфських похованнях курганів, а серед них ті, що потрапили до археологічних фондів в часи Археологічного музею Херсонської губернської вченої архівної комісії. Це скляна орнаментована намистина та алабастр з Білозерського курганного могильника, який досліджувався Г. Л. Скадовським у 1886-1890 рр. і масивний чорнолаковий канфар з розкопок І. Я. Стемпковського курганів Подністров'я в 1896-1902 рр.

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 67.

Частина II.
АНТИЧНА КОЛЕКЦІЯ
Музею старожитностей.
1909-1923 рр.

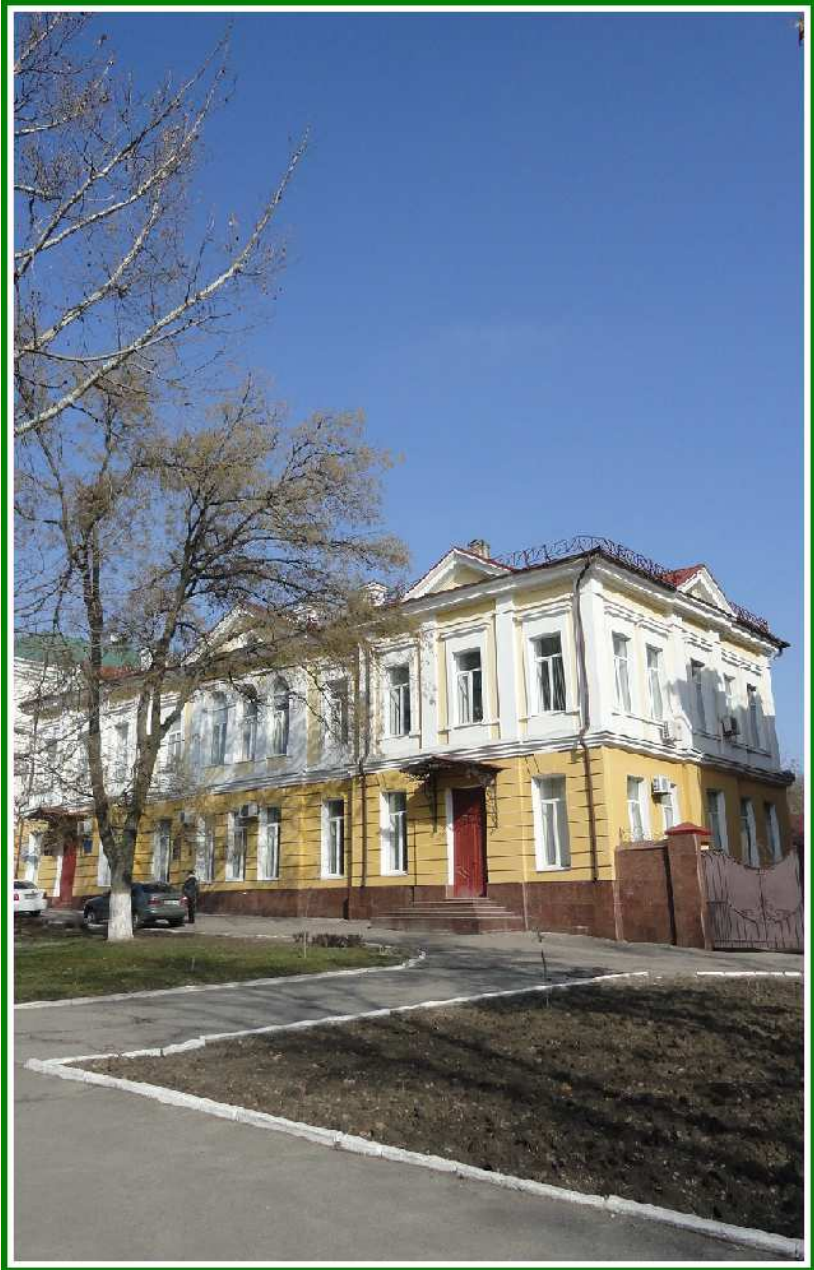

КАРЛ ФРЕДЕРІК КІНГ

Херсонська губернська вчена архівна комісія, на яку свого часу покладали сподівання як на майбутню провідну наукову організацію Херсонщини, так і не змогла виконати покладених на неї функцій. 23 жовтня 1907 р. відбулося її засідання, на якому лунали заклики до ліквідації Археологічного музею та передання археологічних колекцій до Одеси. На захист справи В. І. Гошкевича стали лише представники міської управи, які запропонували передати музей у розпорядження міста. Після досить тривалих переговорів, переконавшись, що архівна комісія прагне не наукової праці, а самоліквідації, В. І. Гошкевич та Г. Л. Скадовський погодилися на пропозицію міської влади.

Офіційний акт про передання музейних колекцій у власність міського управління підписали 23 вересня 1909 р. Цим актом В. І. Гошкевич відмовлявся від матеріальних прав на музейні фонди, але застерігав за собою право очоловати музей і надалі. Фіксувалася й нова назва: Херсонський міський музей старожитностей та витончених мистецтв. Для розгортання його експозицій та фондів місто надало окремих двоповерховий будинок на вул. Говарда (*фото на стор. 67*), в який протягом грудня 1910 р. – січня 1911 р. перенесли всі музейні колекції. Тоді ж було офіційно оголошено про припинення діяльності губернської архівної комісії. 1 жовтня 1911 р. відбулося офіційне відкриття музею у новому приміщенні (для відвідувачів він був відкритий ще з 1 серпня).

Ще до того як процес реорганізації музею завершився, його археологічні колекції потрапили до кола наукових інтересів

данського археолога, професора Копенгагенського університету **Карла Фредеріка Кінга**. В цей час він, за дорученням Данської королівської академії наук та літератури, вів розкопки на острові Родос та збагатив світову археологію вельми цікавими матеріалами з історії та матеріальної культури цього острова. У 1909 р. на міжнародному археологічному конгресі в Каїрі він довідався про діяльність херсонського Археологічного музею та про те, що останні музейні колекції мають аналогії з його власними матеріалами.

До Херсона, зі спеціальною метою ознайомитися з цими колекціями, К. Ф. Кінг прибув 25 травня 1910 р. Насамперед він вирушив до містечка Гола Пристань, щоб зустрітися там зі зберігачем музею В. І. Гошкевичем (*фото на стор. 69*) та, скориставшись його гостинністю, оселитися в нього. Звідти він щодня приїздив до Херсона для роботи в музеї, а 26 травня оглянув також і місто¹. Зазначимо тут, що в Голій Пристані В. І. Гошкевич мешкав не з примхи, а через сувору необхідність. У 1907 р. засновану ним газету «Юг», після низки попередніх адміністративних та фінансових стягнень, закрили як ліберальне й українофільське видання, а самого В. І. Гошкевича вислали за межі Херсонської губернії. Прагнучи продовжити свою археологічну працю в Херсоні, він знайшов оригінальний вихід з цього становища – оселився на лівому березі Дніпра, в містечку Гола Пристань Таврійської губернії, а до Херсона щодня приїздив лише для праці в музеї. Тож, гостюючи в оселі В. І. Гошкевича, а не оселившись в котромусь з херсонських

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 192.

готелів, К. Ф. Кінг також висловлював фундаторові Археологічного музею моральну підтримку в його громадянській позиції.

Така підтримка була зовсім не зайвою, свідченням чого є, наприклад, наступна історія, що сталася уже в 1911 р. «Одного разу прийшов оглянути музей новопризначений губернатор, барон фон-Гревеніц (фото на стор. 71), що походив з прибалтійських німців. Гошкевич давав йому пояснення в різних відділах, звичайно московською мовою, аж поки не дійшов до відділу запорозької старовини. Тут він відразу змінився. — Тепер ми прийшли у відділ недавньої історії цього краю, — заговорив він по-українськи. — Речі, зібрані в цій кімнаті, належать до найбільш героїчного, блискучого періоду життя цього краю, коли на цих степах жило і боролось за свою віру й свободу з ворогами-напасниками запорозьке військо.

Губернатор перебив його сердитим тоном:

— Что за галімація?! На каком воляпюке ви гаваріте?

— Це не воляпюк, — спокійно відповів Гошкевич, — це мова народу, який заселює край, що ним вашому превос-ходительству доручено управляти. Цю мову почуєте ще не раз.

В. І. Кедровський розповідає, що «ще добру годину довелося губернаторові вислухувати оту "галімацію", так що бідолаха аж упрів. Після того казали, що він хотів адміністративним порядком вислати Гошкевича з Херсонської губернії, але довідався, що Віктор Іванович, уже висланий попереднім губернатором, формально живе в

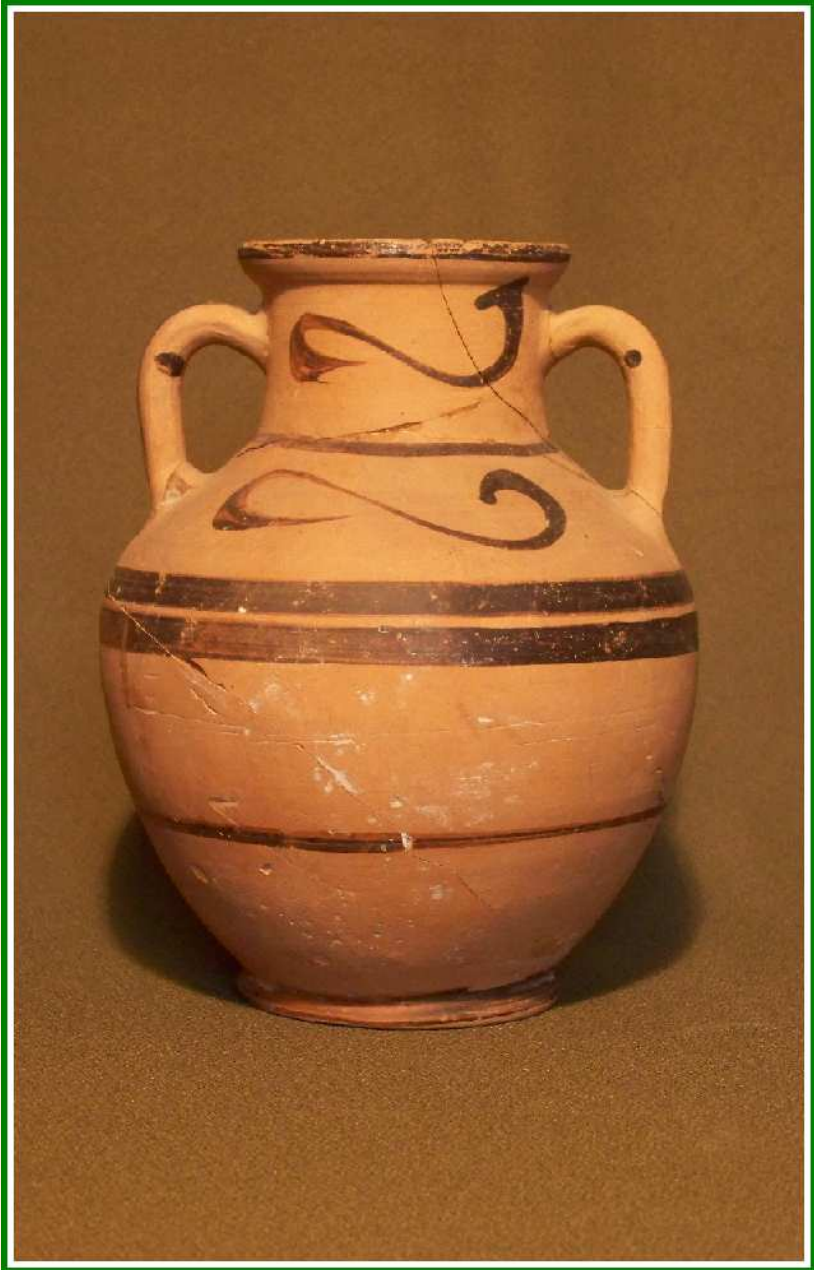
Таврійській губернії, за Дніпром, а до Херсону приїздить лише на працю. До того ж за Гошкевичем стояла Академія Наук та різні археологічні товариства Росії і Західньої Європи»¹.

Завітавши до музейної експозиції, яка ще розташовувалася в трьох залах громадської бібліотеки, Археологічного музею, К. Ф. Кінг уважно оглянув всі наявні археологічні колекції, про які В. І. Гошкевич детально розповідав у контексті останніх здобутків південноукраїнської археології. Особливу увагу професор Кінг звернув на зал, в якому експонувалися старожитності з острова Березань.

Як уже зазначалося, в 1900-1901 рр. Г. Л. Скадовський провадив планові археологічні розкопки античного поселення на Березані – і, після належної наукової обробки, знайдені предмети передав до Археологічного музею в Херсоні, за винятком ста найкращих, надісланих до Імператорської археологічної комісії (вони згодом потрапили до Ермітажу, де К. Ф. Кінг ознайомився з ними коли спинився в Петербурзі на шляху з Копенгагена до Херсона), а також частини колекції, залишеної дослідником у своєму маєтку (вона зникла після вбивства Г. Л. Скадовського в 1919 р.).

«Березанська колекція» (фото на стор. 73, 75, 77) херсонського музею складалася здебільшого з цілих та фрагментованих античних ваз VII-V ст. до н. е. – архаїчної епохи грецької культури. Аналогії цих матеріалів мали і Британський музей в Лондоні, і паризький Лувр, і Берлінський королівський музей. Незадовго до візиту в Херсон сам професор Кінг збагатив

¹ Кедровський В. І. Обриси минулого. Деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року. – Нью-Йорк: Свобода, 1966. – С. 62-63.

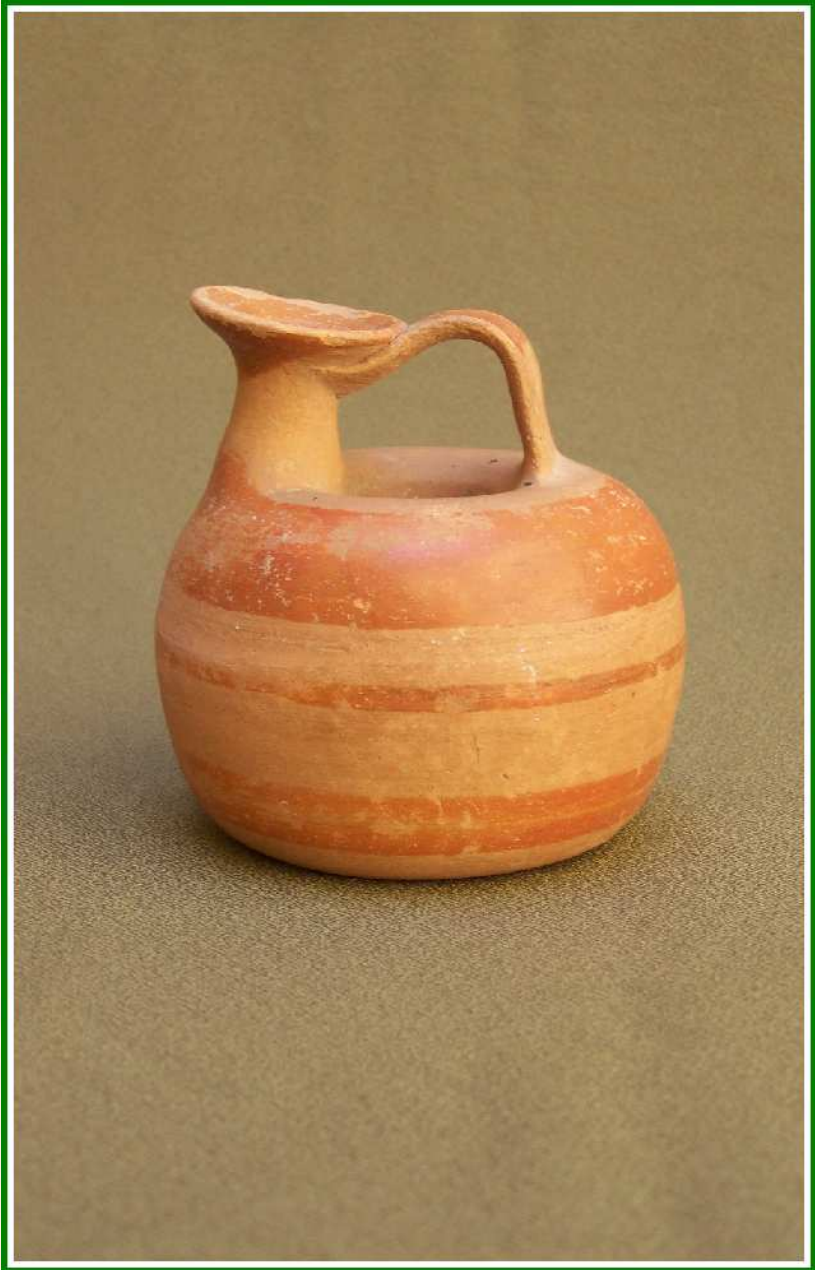

і Копенгагенський музей зразками ваз цього періоду зі своїх досліджень на Родосі. Але на теренах Російської імперії острів Березань лишався єдиним місцем планових розкопок грецького поселення архаїчного періоду, а відтак – і єдиним джерелом поповнення музейних археологічних експозицій та фондів предметами матеріальної культури цього часу.

Тому К. Ф. Кінг невтомно працював у музеї протягом п'яти днів, ретельно вивчаючи та замальовуючи кожен предмет цієї колекції, окрім того на прохання вченого було зроблено фото окремих експонатів. Багато фото предметів, що зацікавили К. Ф. Кінга, подарував йому зі своєї «*фототеки*» й В. І. Гошкевич.

В неділю 30 травня 1910 р. К. Ф. Кінг спостерігав за поясненнями колекцій музею, які, як це було заведено, давав відвідувачам В. І. Гошкевич. Того ж дня вони вирушили з Херсона на пароплаві в археологічну розвідку. Як спеціаліст з античних старожитностей, К. Ф. Кінг бажав ознайомитися на місцевості з розкопками відкритого В. І. Гошкевичем у попередньому році городища «Козацьке» (воно ж «Миколаївське»; наразі атрибутується як постскіфське) в маєтку князя Трубецького. Прибувши до головної садиби маєтку, археологи одразу вирушили на конях до місця розкопок (*фото на стор. 79 та 81*), що знаходилося трохи більше ніж за п'ять кілометрів звідти.

«Вимитий дощами масивний міський мур з основами веж велично виділявся на тлі довколишньої зелені,» – патетично писав анонімний кореспондент херсонської газети *«Рідний*

край»¹ (оборонні споруди городища склалися з земляного валу заввишки 2,3 метри, на гребені котрого й знаходився мур²).

Оглянувши залишки муру, професор Кінг визначив його як пам'ятку давньогрецького містобудування рубежу ер. Пройшовши на територію городища через залишки брами, які частково збереглися в укріпленнях, К. Ф. Кінг оглянув відкриті стіни кам'яної забудови, яку визнав сучасною щодо оборонного муру. Загадковим лишалось на той момент місцезнаходження некрополя, який міг би дати найцінніші знахідки. З цього приводу К. Ф. Кінг висловив свої міркування, знову ж таки, спираючись на аналогію з іншими давньогрецькими поселеннями. Отже, спираючись на свій досвід археологічних досліджень давньогрецьких пам'яток, К. Ф. Кінг підтримав гіпотезу В. Гошкевича про постскіфські городища Нижнього Дніпра як про грецькі торгівельні пункти – цю гіпотезу В. І. Гошкевич згодом обгрунтує в одній зі своїх праць³.

Наступного дня В. І. Гошкевич та К. Ф. Кінг вирушили до Дніпровського повіту Таврійської губернії, в маєток графа Мордвинова, де, за розпорядженням адміністратора цього маєтку Д. Ф. Бурлюка, на них уже чекали робітники готові негайно розпочати заздалегідь заплановані розкопки курганних поховань.

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 193.

² *Гаврилюк Н. А.* Экономика Степной Скифии. – К.: Видавець Олег Філюк, 2013. – С. 560.

³ *Гошкевич В. И.* Древние городища по берегам Низового Днепра // *Летопись Музея*. – 1913. – № 3. – С. 30.

Професор Кінг пильно стежив за роботами, якими керував В. І. Гошкевич. Розкопки першого поховання продовжувалися протягом трьох днів, адже воно виявилось досить глибоким. Тільки наприкінці третього дня відкрилося власне поховання. Кістки покійників виявили не в могилі, а в ніші могильної стіни. Скелетів було два, на них знайшлися стріли з бронзовими вістрями та вцілілими древками, розфарбованими смугами жовтого та червоного кольорів. Також знайшовся залізне вістря списа (теж із залишками древка), одна кістяна стрілка та залізний ніж з кістяним руків'ям – ці знахідки лежали серед кісток бика, що лишилися від тризни. Могила виявилася пограбованою вже в давнину, до того ж знайдені археологами скелети грабіжники свого часу скинули на купу. В. І. Гошкевич визначив поховання як сарматське та датував його II ст. н. е.

В. І. Гошкевич та К. Ф. Кінг планували продовжити розкопки, дослідивши два сусідніх кургани, але змушені були відмовитися від них – К. Ф. Кінг захворів. До хворого викликали лікаря з села Маячка, пана Еліашева, який радив йому зберігати фізичний спокій. Позбавлений можливості працювати, К. Ф. Кінг просив оточуючих ознайомити його з історичними українськими піснями. З присутніх зібрався невеликий імпровізований хор, який проспівав кілька пісень та дум зі «Збірників» М. Лисенка, а доктор Еліашев написав для гостя німецький переклад цих текстів. Газета «Рідний край» згодом писала, що *«професор Кінг був вражений мелодійністю та гармонією пісень та з глибокою увагою стежив за словами, в*

яких розгорталися чужі для нього картини минулого життя України»¹.

4 липня хворий відчув себе ліпше і зміг продовжити подорож. Діставшись до пристані в селі Британи, В. І. Гошкевич та К. Ф. Кінг сіли на пароплав до Херсона. В місті професор Кінг ще раз завітав до музею, а вечірнім поїздом відбув до Копенгагена. Так детально ми описуємо перебування К. Ф. Кінга в Херсоні тому, що, наскільки можна судити, матеріали його поїздки лишилися неопублікованими.

Тим часом всі музейні колекції протягом грудня 1910 р. – січня 1911 р. перенесли до будинку на вул. Говарда, який, як вже зазначалося, міська влада надала для розміщення музейних експозицій та фондів. Тоді ж було офіційно оголошено про припинення діяльності Херсонської губернської вченої архівної комісії. 1 жовтня 1911 р. відбулося офіційне відкриття музею у новому приміщенні. З нагоди цієї знакової для південноукраїнської археології події до музею надіслали вітальні телеграми вчені з багатьох країн. Інформація про діяльність та багатство колекцій музею вже поширилася серед європейських науковців.

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 194.

МИКОЛА ОЛЕКСАНДРОВИЧ ЖИТКЕВИЧ

Античні предмети надходили до музею також завдяки охоронній діяльності, що продовжувалась – під невинною увагою була Березань. І коли з 1910 р. військове відомство проводило на острові фортифікаційні роботи, В. І. Гошкевич одержав дозвіл їх контролювати.

Це дало свої наслідки: античні предмети, зібрані на Березані під час робіт їхнім керівником – професором Миколаївської інженерної академії **Миколою Олександровичем Житкевичем** (деякі він закуповував у робітників своїм коштом), в 1912 р. були передані В. І. Гошкевичу та перевезені до Херсона. Про переміщення цієї колекції сповіщали «Літопис музею» за 1912 р., а також херсонські газети «Юг» та «Южная Русь». В її складі були зразки архітектурної теракоти, гончарні, в тому числі розписні, посудини, теракотова статуетка, бронзові вістря стріл, монети, кам'яне зображення голови цапа (*фото на стор. 83*) та інші цікаві знахідки, якими херсонська музейна антична колекція завдячує діяльності миколаївського професора М. О. Житкевича.

Цікаво відзначити і такий факт – античні речі, знайдені В. І. Гошкевичем, надходили й до заснованого в 1913 р. Миколаївського міського природничо-історичного музею. Приклад цього – дослідження в 1912 р. античної пам'ятки в Поповій балці в Миколаєві. У фондах Херсонського обласного краєзнавчого музею збереглися нотатки, в яких перелічуються ці предмети, передані В. І. Гошкевичем до щойно заснованого музею.

БОРИС ВОЛОДИМИРОВИЧ ФАРМАКОВСЬКИЙ

До Музею старожитностей продовжували надходити й античні предмети з Ольвії. Серед них, як свідчать старі інвентарні книги, були 2 алабастри і 3 намистини, передані Археологічною комісією з розкопок Б. В. Фармаковського 1905 р.

З іменем **Бориса Володимировича Фармаковського** (*фото на стор. 85*) – видатного російського археолога, професора Петербурзького університету – пов'язані подальші надходження до Херсонського Музею старожитностей предметів з розкопок цього значного античного міста. Співпраця В. І. Гошкевича та Б. В. Фармаковського почалася ще в перші роки ХХ ст. Передувала цьому порада Е. фон-Штерна під час підготовки Б. В. Фармаковським експедиції 1896 р. звернутися за допомогою в питаннях охорони Ольвії до В. І. Гошкевича.

Поки що невідомо, чи скористався Б. В. Фармаковський цією порадою чи ні, але вже в 1903 р. Гошкевич пише в газеті «Юг» про відомості від Б. В. Фармаковського про розкопки Зевсового кургану та про намір вченого відвідати «Херсон та його околиці з метою з'ясування їхнього значення в археологічному сенсі».

Цей намір був здійснений в вересні 1903 р. Б. В. Фармаковський провів розвідку біля Олешок (сучасний Цюрупинськ), розкопки кургану біля Збур'ївки, здійснив фотографування предметів в Археологічному музеї та зустрівся з головою Херсонської губернської вченої архівної комісії Г. Л. Скадовським.

Далі спілкування відновилося в 1909 р. Відвідавши Ольвію влітку, В. І. Гошкевич звернувся до керівника розкопок з проханням передати частину знахідок до Херсонського Музею старожитностей та отримав на це згоду. Було вирішено відібрати та надіслати предмети вже восени¹, але їхня передача затягнулась на декілька років.

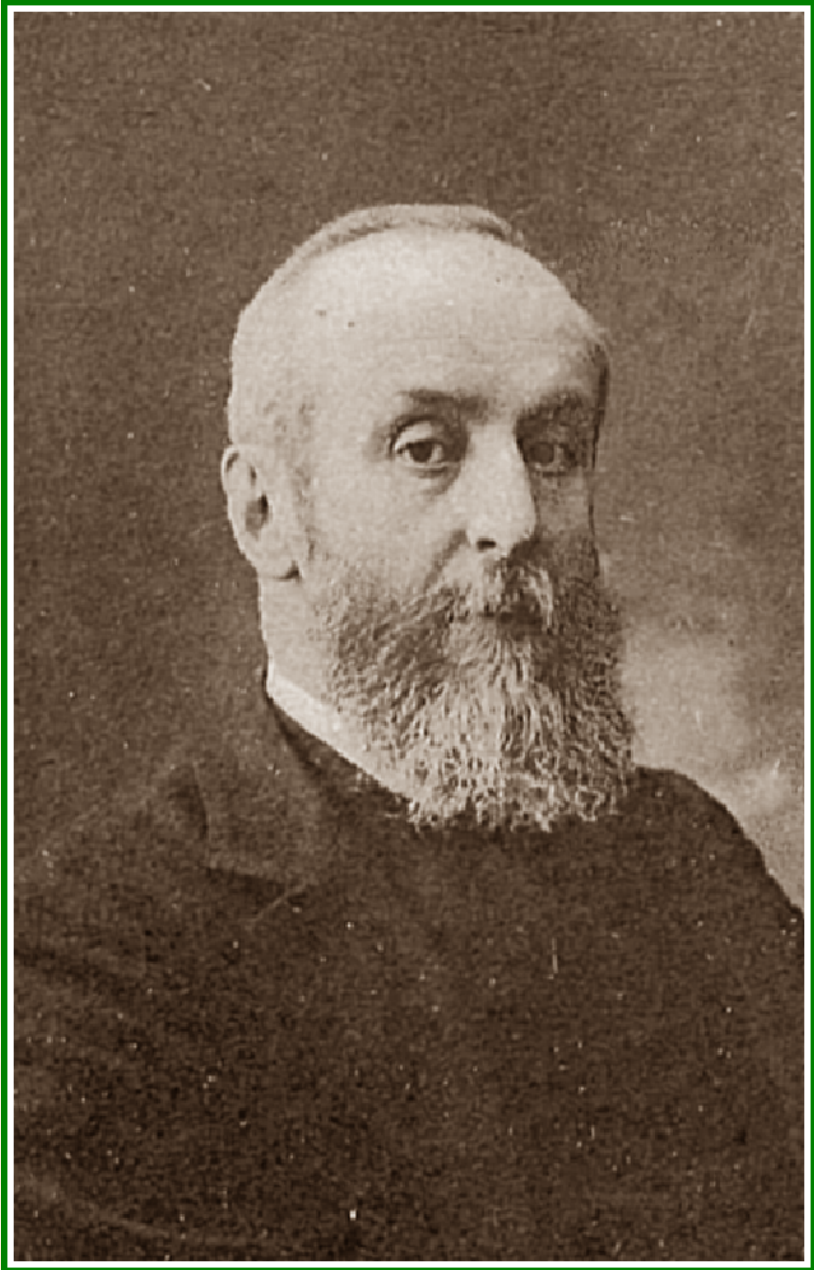
Б. В. Фармаковський, однак, не забував про Музей старожитностей і в 1911 р. у вітальній телеграмі на честь святкування отримання музеєм нового приміщення та відкриття нової експозиції підтвердив передачу частини ольвійської колекції. Він писав: *«Вітаю з урочистістю відкриття Музею. Бажаю процвітання. Сподіваюся працювати в музеї. Скоро надішлемо речі»*².

Транспортування колекції проходило в 1912 р. В серпні голова Імператорської археологічної комісії граф **Олексій Олександрович Бобринський** (*фото на стор. 87*), який на той час перебував в Ольвії, особисто відібрав для Музею старожитностей речі з розкопок. Серед них було чимало унікальних.

Відібрані речі розпочали свій шлях до Херсона. Для цього на прохання В. І. Гошкевича був наданий пароплав «Світлана». Пароплав через мілководдя не зміг підійти до ольвійського берега. Тому колекцію, у складі якої були важкі предмети з мармуру та вапняку, вдалося переправити на «Світлану» тільки за допомогою вітрильного судна. Незважаючи на сильний

¹ *Херсонский музей древностей. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 172-174.*

² *Фармаковский Б. В. Привітствие Музею. – Летопись Музея. – 1912. – Вып. 2. – С. 79.*

шторм, її без ушкоджень доставили до міста. *«Після прибуття колекції до Херсона було вислано на пристань міську артіль чистильників вулиць та дві ресорні платформи: на них поклали найважчі предмети, а легкі та крихкі понесли люди в музей на руках»*, – писала газета *«Южная Русь»*¹.

Таким чином, Херсонський Музей старожитностей збагатили вісім мармурових архітектурних деталей та творів античного мистецтва, зняряддя праці: глиняне грузило, кам'яне точило; каліптери (різновид черепиці). Серед інших речей надійшли фрагмент мармурової орнаментованої посудини та кам'яне блюдо, 9 амфор з клеймами, велике чорнолакове блюдо, фрагменти червонолакового блюда та великої глиняної чаші.

Згодом поповнення античної колекції музею предметами з Ольвії продовжувалось. За запрошенням Імператорської археологічної комісії та за домовленістю з Б. В. Фармаковським в Петербурзі В. І. Гошкевич відібрав предмети з розкопок Ольвії 1904-1908 рр., які в 1913 р. прибули до Херсона.

Оцінюючи нові надходження, Гошкевич у п'ятому випуску *«Літопису музею»* писав про те, що *«музей отримав колекцію строго датованих старожитностей Ольвії, що складається з кількох сотень предметів і фрагментів»*. А в газеті *«Юг»* повідомляв: *«Нова колекція уже виставлена в другому залі музею. Більше всього в ній витончених античних вазочок,*

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 294.

світильників, туалетних флаконів; є мармуровий торс дівчинки, уламки мармурових архітектурних прикрас»¹.

Після передачі цих колекцій Б. В. Фармаковський продовжував надсилати предмети з Ольвії до Музею старожитностей: в 1913 р. були передані рештки дерев'яного саркофагу. В 1914-1915 рр. як доповнення до цього, вже від Імператорської археологічної комісії надійшла колекція прикрас з Ольвії. В її складі були бронзові персні з вирізьбленими зображеннями, підвіски, пронизи та ін².

Але не варто забувати, що надіслані до Херсона античні предмети оцінювалися невисоко і саме тому не передавалися до Ермітажу. *«Віктор Іванович провів багато археологічних розкопін, як сам, так і з участю російських археологів, особливо проф. Б. Фармаковського, який «пограбував Херсонщину», як казав Віктор Іванович, бо все, що було найкращого здобуто при розкопинах, відсилав до Петербургу. Такі «археологічні крадіжки» змушували Віктора Івановича ховати під замок деякі особливо цікаві та рідкісні знахідки, щоб вони не попали до Імператорського Ермітажу. Він болів душею, коли з Херсонщини забирали до Московщини речі, зв'язані з історією краю й народу»* – згадував В. І. Кедровський³.

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 347.

² *Дары Музею отъ Императорской Археологической Комиссии*. – *Летопись Музея*. – 1916. – Вып. 6. – С. 18-19.

³ *Кедровський В. І.* Обриси минулого. Деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року. – Нью-Йорк: Свобода, 1966. – С. 60.

Б. В. Фармаковський продовжував відвідувати Музей старожитностей з науковою метою, підтримував подальші стосунки з В. І. Гошкевичем, пов'язані, зокрема, з питаннями охорони Ольвії¹. Вірогідно, останнє їхнє спілкування відноситься до 1924 р., коли археолог запросив В. І. Гошкевича до участі в розкопках Ольвії².

В цьому ж 1924 р. музей одержав повідомлення від Археологічного комітету Російської академії наук про те, «*що, відповідно до постанови Академії, предмети, знайдені під час розкопок на місці давньої Ольвії, розподіляються між Одеським та Херсонським музеями, при цьому Херсонському доручається спостереження за виконанням цієї постанови Академії*»³.

Зараз в Херсонському обласному краєзнавчому музеї зберігаються 353 предмети з розкопок Ольвії Б. В. Фармаковським. Краці з них експонуються в окремому залі, присвяченому, головним чином, дослідженням Ольвії цим вченим.

Важливо і те, що науковий загаль Південної України на той час був обізнаний про надходження ольвійських колекцій до Херсона. Зокрема, в своєму нарисі в 1926 р. миколаївський історик та краєзнавець М. Д. Лагута писав, що значна кількість

¹ *Фармаковская Т. И.* Борис Владимирович Фармаковский. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 182.

² *Херсонский музей древностей.* Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 456.

³ *Херсонский музей древностей.* Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 460.

ольвійських предметів знаходиться в Херсоні, серед них чимало унікальних¹.

Взагалі на перших етапах існування Херсонського музею його античні зібрання стали широко відомими. Наприклад, їхній короткий огляд надав у 1914 р. Санкт-Петербурзький «Синій журнал»² (*фото на стор. 95*).

¹ Лагута М. Д. Історичні місця, пам'ятки старовини і мистецтва на Миколаївщині // Николаевщина. Краеведческий сборник. – Николаев, 1926. – С. 194.

² Херсонскія рѣдкости // Синій журналъ. – 1914. – № 27. – С. 13.

„Херсонскія рѣдкости“. — Письмо въ „Синій Журналь“ КНЯЗЯ ПАЛОВАНА.

Антики Пантикален.

Изображеніе неизвестнаго божества.

Херсонскій музей древностей и изящныхъ искусствъ рѣдно принадлежать вниманію публики, но всеней, поблѣнншій его, не раскивается въ томъ, что промель въ немъ 2—3 часа, выходя изъ него впечатлѣніе изъ тѣхъ немногихъ, но тщательно подобранныхъ коллекцій, которыми располагаетъ музей. Задача музея—обладаніе всѣхъ цѣнностей южнаго архива, такъ и болѣе позднихъ времени. Музей ищетъ за собой всего нѣсколько лѣтъ, но уже и сейчасъ поразаетъ своими исключительными униксами. Для иллюстраціи скажемъ нѣсколько снимковъ съ рѣдкостей любезно предоставленныхъ въ мое распоряженіе заведующимъ художественнаго отдѣла Ф. У. Каруана. Фотографія I удѣлена греческому періоду I вѣка (антики). Рѣсунки этихъ вещей ишли въ г. Керчи древне-греческой Пантискини.

Первая ступень занята античными расписными вазами. Рисунокъ характера героическаго. Изображена борьба съ грифомъ ильеюскаго, а на другой—сцена между богиней и тѣмъ же грифомъ. Средняя полка занята стѣнописью, а по бокамъ двѣ статуэтки. На стѣнописи смыслъ представляеть герой естество. Происхожденіе его—IV вѣкъ до Р. Х., или съ греческой надписью, найденъ въ Ольвии. Дальше изображеніе неизвестнаго божества, нижняя часть котораго занята текстомъ, переводъ котораго я дамъ: «*ὄνο (т. е. Богъ) αὐτοῦ. Совершенство знанія и свѣтъ превосходятъ въ саду образованія. Они достигли совершенства въ чистѣйшихъ мысляхъ. Отсутствіе влеченія есть сплетеніе (идеальное) міра. Наняи.*

Нужно все наблюдать молодымъ и старымъ женщинами и мужчинами. Прити, бранитику (молитву) совершилъ, какъ вѣсть употребилъ иллюстраціи. Слова Босу—безъ сомнѣнія, иство его въ восточнѣйшемъ рогѣ, итѣмъ священной соборной мечети.

Эль-вази султана Баландъ велелъ.

Половинъ Хамилъ афганци, сынъ хаджи Османа.

Стихи написаны метромъ келью, но мѣстами издается по нѣсколькимъ стопамъ, быть можетъ, по нѣкой каменности. (Турецкаго иранскаго надгробіе XVIII в. и въ окрестностяхъ Тирасполя).

Другая интересная группа уже болѣе позднато происхождения. Центральное мѣсто въ ней занимаетъ маска херсонскаго полкайскаго пристава XIX вѣка. Ноже повѣнненъ великолѣпной работой бронзовою бѣстью, отлитой въ античной формѣ. Верхнюю площадку занимаетъ иуда Херсона въ 1767 году—картина художника Ф. Я. Алексѣева. На срединѣ показана женскія форма для сплыванія нуды и древняя шпора, найденная въ селѣ Вороничкѣ Елисаветръ уезда. Еще ильиетъ ильианя статуэтка, Эду ардака—Суверораъ

ІВАН КАСІАНОВИЧ СУРУЧАН

Значним вкладом у формування античної колекції Музею старожитностей були надходження від колекціонерів та приватних осіб. Одне з них пов'язане з іменем відомого колекціонера старожитностей, археолога та знавця античної історії Північного Причорномор'я **Івана Касіановича Суручана** (*портрет на стор. 97*).

Протягом 1870-х рр. він організував «Музей старожитностей Понту Скіфського І. К. Суручана в Кишиневі» (щоправда, саме ця назва починає широко використовуватися вже після 1887 р., коли експозиція музею відкрилась в окремому будинку в центрі Кишинева¹). Лапідарними колекціями І. К. Суручана (*фото на стор. 99*) цікавились багато вчених того часу, зокрема й зберігач Херсонського Музею старожитностей В. І. Гошкевич.

Трагічно передчасна смерть І. К. Суручана в листопаді 1897 р. не дала йому змоги належним чином опрацювати своє зібрання чи вжити заходів для його збереження в майбутньому. Він не встиг навіть укласти каталог своїх колекцій, лише частину з яких (мова не йде про великі кам'яні форми) опублікували інші дослідники, зокрема – **Павло Васильович Беккер**², незначну кількість лапідарних пам'яток було видано окремою

¹ *Кетрару Н. А.* Иван Касианович Суручан: первый молдавский археолог и его музей // *Stratum plus.* – 2011. – № 6. – С. 20.

² *Беккер П. В.* О надписях на ручках греческих амфор из собрания И. К. Суручана // *Записки Одесского общества истории и древностей.* – 1879. – № 11. – С. 13-50.

книгою, укладеною самим І. К. Суручаном та **Василем Васильовичем Латішевим**¹.

І в Петербурзькій академії наук, і в Імператорській археологічній комісії усвідомлювали, що колекції «Музею старожитностей Понту Скіфського» необхідно зберегти для наукового загалу. Голова Комісії О. О. Бобринський надіслав вдові Суручана **Ользі Христофорівні Горонович** листа з проханням поступитися зібранням на користь уряду для подальшого розміщення в одному зі значних музеїв, на що отримав принципову згоду. Проте відсутність коштів не дозволила Комісії придбати колекцію, тож у 1908 р. пані Горонович доручила відомому посереднику в торгівлі старожитностями Ш. Д. Гохману продати колекцію. Того ж року Гохман сповістив Комісію, що значну частину старожитностей з музею Суручана вже продано ним приватним особам та запропонував придбати лапідарні пам'ятки, що лишались у власності О. Х. Горонович (у своєму рапорті до Міністерства імператорського двору з проханням фінансової допомоги для здійснення цієї операції О. О. Бобринський веде мову про двісті мармурових та кам'яних предметів). Археологічна комісія пропонувала придбати колекцію Імператорському Російському історичному музеєві і Музеєві Одеського товариства історії та старожитностей, але ті відмовилися через брак коштів, попри те, що в 1900 р. Б. В. Фармаковський, який оглянув колекцію в маєтку «*Вадул-луй-Воде*», де вона в цей час знаходилась, стверджував, що «*пам'ятки старовини не викликають сумнівів*

¹ *Surutschan I., Latyshev B. Inscriptiones Graecae et Latinae novissimis annis (1889-1894) museo Surutschaniano quod est Kischinevi inlatae. – Petropoli: Typis Academiae Caesareae scientiarum, 1894. – 28 p.*

щодо їхньої автентичності та здебільшого задовільного збереження»¹.

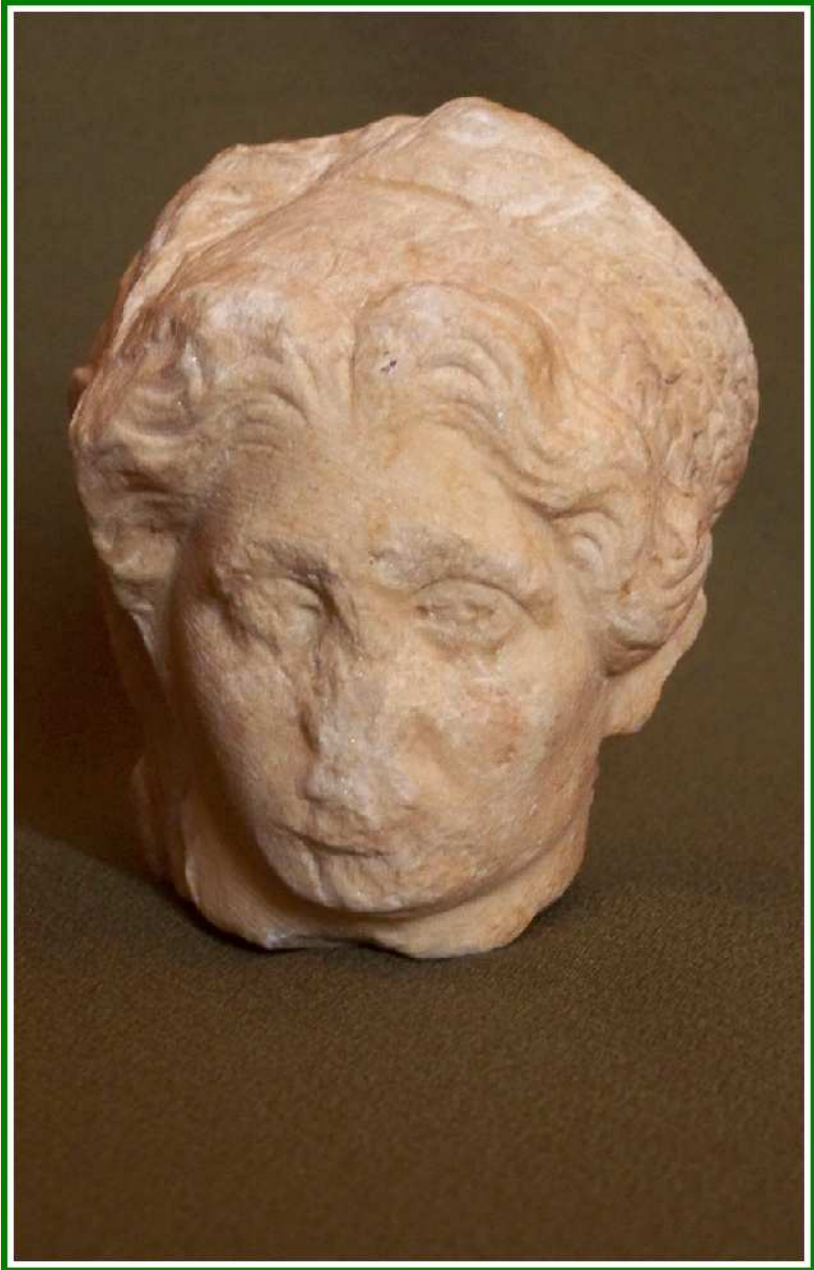
В. І. Гошкевич двічі відвідав музей в 1917 р. Він оглянув колекції, котрі розпродувались спадкоємцями І. К. Суручана після його смерті. Внаслідок цих поїздок в Херсон надійшла невелика кількість античних старожитностей Пантикапею (гончарні та скляні посудини, низка намистин синього скла, теракота, жіночий торс та ін.), які подарувала О. Х. Горонович.

Далі постало питання про закупівлю частини цієї колекції для Херсонського музею. Херсонські газети сповіщали читачам, що *«у справі придбання Херсоном цих наукових та художніх цінностей добрий почин зроблено братами Тростами, землевласниками нашої губернії, що пожертвували на це тисячу карбованців; херсонське міське управління зобов'язалося надати вісім тисяч карбованців; херсонські губернські збори асигнували 500 карбованців, дніпровські повітові – 100 карбованців»*².

Йшла І Світова війна. Цивільні не могли скористатися ґрунтовими дорогами для транспортування важких кам'яних предметів придбаної колекції І. К. Суручана. Але *«її долею опікувалися: управління автомобільної частини 9-ї армії, що дозволило В. І. Гошкевичеві скористатися військовими вантажними автомобілями; командуючий військами*

¹ Власова Е. В. Музей И. К. Суручана в Кишиневе (судьба коллекции) [Электронный ресурс] // Жебелевские чтения I (научные чтения памяти академика С. А. Жебелева). Тезисы докладов научной конференции 28-29 октября 1997 г. – Режим доступа: <http://www.centant.spbu.ru/centrum/publik/confcent/1997-10/vlasova.htm>

² Херсонский музей древностей. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 440.

одеського військового округу генерал Маркс (археолог) та управління військових перевезень південно-західного фронту, що надали цілий вагон для перевезення цього коштовного зібрання місцевих пам'яток класичної скульптури від Кишинева до Херсона,» – писала газета «Рідний край»¹.

Так в 1917 р. Херсонський музей збагатили більш ніж 300 предметів античної культури: надійшли головним чином «античні скульптури, написи, стели, саркофаги, між якими чимало унікалів». Частина з них була опублікована епіграфістом В. В. Латишевим². Надійли головним чином античні скульптури, написи, стели, саркофаги, між якими чимало унікальних предметів, серед них: мармурова скульптура «Ольвійського лева» (V-IV ст. до н. е.), жертovníк Ахілла, стела на честь богині Кібели (I ст. до н. е. – I ст. н. е.), декрет на честь громадянина Ольвії Карзоаза (кін. I – I пол. II ст. н. е.) та багато інших. В складі цієї колекції – не тільки лапідарні пам'ятки, а й повсякденні античні речі з іменними етикетками Музею І. К. Суручана – черепиці, глиняні грузила та інше.

Тривалий час вітчизняні та закордонні дослідники помилково вважали, що більшу частину предметів колекції І. К. Суручана втрачено. Але, всупереч твердженням деяких істориків про те, що «залишки музейних колекцій [І. К. Суручана] поділися невідомо куди під час Першої світової війни та революції. Так величезний музей зник, не залишивши по собі згадки ні в одному музеї Кишинева, міст Півдня України чи

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С.

² *Фабриціус І. В.* Червоні роки 1917 – 27. – Літопис Музею. – 1927. – Вип. 8. – С. 5.

Румунії»¹, бачимо, що, хоч і невелика, але найвагоміша за своїм науковим значенням частина колекцій І. К. Суручана зберігається сьогодні в Херсонському обласному краєзнавчому музеї. Саме вона стала основою античного розділу музейного Відкритого археологічного фондосховища «Лapidарій – Амфорний зал» (*фото на стор. 103 та 105*).

¹ *Лежух Іван, Черняков Іван.* Перший молдавський археолог навчався і копав в Україні (до 150-річчя з дня народження І. К. Суручана) //Археологія. – 2001. – № 4. – С. 148.

ВІКТОР ІВАНОВИЧ ГОШКЕВИЧ ТА ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКІ КОЛЕКЦІОНЕРИ

Серед надходжень Музею старожитностей до 1913 р. – предмети, знайдені біля сіл Вікторівки, Петухівки (Петухове) та інших. Це були фрагменти амфор, гончарних посудин тощо – предмети з нових, відкритих В. І. Гошкевичем, античних пам'яток. В подальшому його роботи з досліджень античних пам'яток Побужжя були високо оцінені вченими¹.

В 1913 р. та 1917 р. до Херсонського Музею старожитностей надходили античні предмети від родини відомого українського історика **Миколи Миколайовича Аркаса**, яка мешкала в Миколаєві.

Можливо цьому передувало письмове прохання Б. В. Фармаковського до О. І. Аркас на згоду про проведення В. І. Гошкевичем розкопок античних пам'яток на їхніх землях². Напевно внаслідок цього прохання і відбулося знайомство В. І. Гошкевича з родиною Аркасів. Відомо, що В. І. Гошкевич відвідав Аркасів для огляду їхніх колекцій в серпні 1913 р.³ В свою чергу представники родини Аркасів відвідали Музей старожитностей та погодилися передати до нього свої зібрання.

Археологічну частину колекцій Аркасів, що надійшла до музею разом з іншими колекціями, складали предмети з

¹ Кръжицкий С. Д., Буйских С. Б., Бураков А. В., Отрешко В. М. Сельская округа Ольвии. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 5.

² Гаркуша Н. М. Эпистолярное наследие Б. В. Фармаковского (из личного архива Ф. Т. Каминского в собрании Николаевского краеведческого музея) // Краєзнавчий альманах. – Миколаїв, 2004. – № 2. – С. 120.

³ Сацкий А. Г. Коллекция древностей семьи Аркас // IV Миколаївська обласна краєзнавча конференція «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». – Миколаїв, 2002. – С. 20.

розкопок античних пам'яток біля сіл Стара Богданівка та Христофорівка, а також окремі речі з Ольвії та Херсонесу. Серед надходжень були з амфори, цілі та фрагментовані гончарні посудини, переважно чорнолакові, алабастри, цілі та фрагментовані бронзові дзеркала, теракоти, геми, низка намистин, монети, голова жіночої мармурової статуї та інше¹.

На жаль значна частина складу колекцій Аркасів – археологічна, нумізматична, колекції зброї та картин – зникли під час II Світової війни. Невелика частина колекції в херсонських музейних фондах все ж збереглася. В складі археологічної колекції – це античні предмети зі Старої Богданівки та Христофорівки.

Поповнювалась антична колекція також дарунками (і закупівлею) від окремих осіб. Про такі надходження регулярно повідомляли *«Літописи Музею»*, а також місцеві газети.

Зокрема, античні речі надходили від археолога І. Я. Стемпковського, котрий наприкінці XIX ст. збагатив Херсон відомою колекцією предметів з розкопок курганів Подністров'я. Серед предметів античного часу – невелика кругла посудина з білої глини, античної роботи, з чорним малюнком, що зображає давніх воїнів.

Інший чудовий дарунок надійшов від відомого київського археолога **Карла Васильовича Болсуновського** в 1913 р. Це – *«глиняна античної роботи статуетка дитини, 10 римських монет»*².

¹ *Даръ семьи Н. Н. Аркаса.* – *Летопись Музея.* – 1915. – Вып. 5. – С. 17-18.

² *Херсонский музей древностей.* Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 330.

Варті згадки надходження античних предметів від відомого херсонського підприємця та колекціонера античних старожитностей **Фаліка Григоровича Едліса**. Він почав передавати до музею античні предмети приблизно з 1912 р. З цього року і надалі від нього було одержано 35 античних монет (з них – 29 ольвійських), фрагменти ручки амфори та великого глиняного блюда з клеймами, червонолакове блюдо та фрагменти червонофігурної посудини, маленька глиняна маска – прикраса античної вази, фрагмент різнокольорової вимостки ольвійського будинку елліністичного періоду.

Про античні речі, подаровані Ф. Г. Едлісом, писала газета «Рідний край» в лютому 1914 р.: *«Любителем старожитностей Ф. Едлісом подарована музеєві старожитностей Херсонського краю дубова труна давньогрецької роботи, прикрашена орнаментами й листками, зробленими чорною фарбою. Цей рідкісний екземпляр труни знайдений під час розкопок в давній Ольвії, в ньому був людський скелет. Виходячи зі стилю малюнків, В. І. Гошкевич визначає, що труна належить до II століття до Р. Х. За дві тисячі років, перебуваючи в могилі, дерев'яна труна розламалася на кілька частин і тепер здійснюється в музеї ретельна її реставрація, після завершення якої цей чудовий витвір давньогрецького мистецтва буде виставлено для огляду відвідувачами музею»¹.*

Згодом, вже після більшовицького перевороту, надходження від цього шанувальника античної історії краю

¹ Херсонский музей древностей. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 361.

продовжувались. У восьмому випуску «Літопису музею» сповіщалося, що «від гр-на Ф. Едліса музей має 23 предмети з ольвійських знахідок, проміж ними гарний чорно-фігурний скіфос, мегарські мисочки, сльозниці, дерев'яна труна та ін.». У 1927-28 рр. музей придбав у Ф. Г. Едліса рідкісні речі з Ольвії – різнокольорову та аметистову скляні чаші та фігурну посудину з залишками білої, рожевої і рудої фарби.

Патріотичним вчинком цього відомого херсонця був дарунок античних предметів новому Олешківському музею. Ось що писали про це херсонські газети: «*Олешківському художньо-історичному музею жителем міста Херсон Едлісом принесено надзвичайно коштовний дарунок: 43 предмети з розкопок Ольвії і Пантікапею, серед них вазочки різної величини і форми, світильники, бальзамарії, велика амфора, 26 монет римських, ольвійських і пантікапейських, 320 намистин, 34 наконечники для стріл, 3 заколки – прикраси для костюму*»¹.

Значна кількість античних предметів надходила також від пресвітера з міста Очаків **Микити Львовича Левицького**. Деякі речі з Березані та Ольвії він скуповував у скарбощукачів та дарував Херсонському музею. Античні предмети від М. Л. Левицького почали надходити ще в 1899 р. та 1900 р. Це були 3 вази (дві з них – «з руїн Ольвії») та 2 невеликі посудини.

Під час розвідки В. І. Гошкевича в 1910 р. М. Л. Левицький передав йому серед іншого і античні «предмети з давніх могил Ольвії та острова Березань: 12 кістяних прикрас у вигляді лев'ячої лапи, голови пелікана, напівциліндрів та кіл, кістяна

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 466.

пилка, кістяна пластинка з орнаментами, два кістяних стрижні, два дерев'яних виточених стовпчики, фалічна фігурка (буса), циліндрична кістяна коробка зі шматком рум'ян», про це сповіщалося у другому випуску «Літопису музею»¹.

¹ *Летопись Музея.* – 1912. – Вып. 2. – С. 21.

**Частина III.
АНТИЧНА КОЛЕКЦІЯ
Історично-археологічного
та Історичного музеїв.
1923-1963 рр.**

ІРИНА ВАСИЛІВНА ФАБРИЦІУС

У 1923 р. у діяльності музею відбулися значні зміни – його зарахували до централізованої мережі наукових музеїв УСРР (відзначимо, що в 1920-х рр. музеї вважали перш за все науковими установами) під назвою Херсонського державного історично-археологічного музею. У квітні 1923 р. **Ірина Василівна Фабриціус** (*фото на стор. 117*), прийомна донька та багаторічна помічниця В. І. Гошкевича, була офіційно призначена зберігачем Херсонського історично-археологічного музею, директором якого став її батько.

Останньою античною колекцією, власноруч зібраною вченим для свого музею, були предмети, знайдені під час розкопок Аджигольського городища біля Ольвії в 1924 р. До речі, цього ж року В. І. Гошкевича кооптовали до складу археологічної секції Одеської комісії краєзнавства.

На Аджигольське городище В. І. Гошкевич звернув увагу ще під час розвідки 1913 р., коли зняв план цієї пам'ятки. На розкопках 1924 р. він працював разом з І. В. Фабриціус, яка фактично взяла на себе клопіт керівництва експедицією, а також другом і шанувальником музею **Євгеном Пилиповичем Мамаєнком**.

Внаслідок цих розкопок музей збагатився першою античною колекцією римського часу. З Аджигольського городища надійшли фрагменти амфор, чорнолакового, червонолакового та скляного посуду, 2 бронзові фібули, срібна монета Антоніна Пія, фрагменти обмазки та ін. Особливими знахідками була скляна жіноча голівка (вакханки) та дві плити з

написами. Ця колекція, як і всі інші археологічні колекції музею, дуже постраждала під час II Світової війни. Зараз вона налічує тільки 44 одиниці зберігання і складається з таких речей: фрагменти гончарного та ліпного посуду, залізні вироби, пряслиця, точильна плитка тощо.

У 1925 р. В. І. Гошкевич важко хворий виходить на пенсію. Директором музею стає І. В. Фабриціус. Тим часом, подальше музейне будівництво в УСРР мало наслідком об'єднання музеїв Наркомату освіти УСРР в системі Головного управління науки НКО УСРР («Упрнауки»), що пояснювалося стратегією створення однотипної структури керівних музейних органів. У 1925 р., під час запровадження цієї реформи, в УСРР працювало 111 музеїв, але лише десять археологічних музеїв мали статус державних, серед них і Херсонський історично-археологічний музей, Херсонський історично-археологічний музей було включено до структури Головного управління науки Народного комісаріату освіти УСРР. З одного боку він став одним з провідних наукових музеїв, з іншого – повністю контролювався владою. Українські патріоти на хвилі українізації воліли називати Головне управління «Укрнаукою», але в офіційних документах завжди використовувалося інше скорочення: «Упрнаука»¹. Головною функцією цієї інституції було саме політичне «управління наукою» і згодом воно призвело до досить сумних наслідків.

В ті роки І. В. Фабриціус провела, крім інших польових робіт, декілька розвідок на території можливого розташування

¹ Білокінь С. Перший том «Українського музею» (1927 р.) // Український музей. Збірник 1. – Київ: Фенікс, 2007. – С. 10.

НА КУЛЬТУРНОМ ФРОНТЕ

Херсонский Археологический музей

Г. Р у

История старейшего провинциального археологического музея, херсонского, — начиная со времени его основания в Одессе и в течение 35 лет (1890—1925 г.) руководил им выдающийся специалист Виктор Иванович Гомшкевич.

Музей возник в 1890 г. и являлся еще только заочной школой. В свой драматический период целился собрание по посылке «участков» на Таврич. Пристава. Музей тогда назывался: Археологический музей при херсонском гражданском институте.

В. И. ГОМСХЕВИЧ — основатель и директор Херсонского Археологического музея

на Кюльбарской горе. К концу 7-го года музея же был помещен в квартире его основателя.

Вскоре о необходимом расширении проекта Херсонский Археологический музей стал для него три комнаты.

Уголок одной из зал музея — дуковские экспонаты

В 1898 г. В. И. Гомшкевич вразумил открыть музей для населения. Музей же открылся в 1901 г. благодаря в специально оборудованном для него двухэтажном здании, где он находится и поныне.

За эти экспонаты, собранных посылками Виктором Ивановичем, и много других, доставленных в музей посетителями — были помещены в отделе залов музея.

Археологический отдел имеет за последние многолетнюю — докрасноармейской — один из лучших провинциальных собраний

античных, средневековых и новейших вещей, этнографических и западно-украинский период переднего средневековья, революция и войны, дуковские каменные и бронзовые, где собрано много выставок Гудон В. И. и жемчужных, оставшихся переобработаны.

Во всех коллекциях археологического отдела видны не только предметами изобретения, и поэтому различия в музеи проводятся как виды, так и искусственные условия.

Отдел этнографический — древние собрания картин, фарфора, бронзы, иранской работы старых и современных провинциальных мастеров.

Зал античных древностей

Музей имеет прекрасные музейные учреждения, рабочих, рабочих, археологический, при чем большинство сотрудников — из округа. За последние десятилетия года: предельно годовым количеством превышает 20 тыс. чел.

Государственный археологический музей один из величайших культурных центров на Херсонщине. Без сомнения, в культурно-просветительной работе активно. Не будет преувеличением если мы скажем что в этом здании почти все работы округа и все Украины. И все это много в последние десятилетия В. И. Гомшкевича, которое является организатором работы в своем районе перед трудом.

Отметим, что и в 1911 г. В. И. Гомшкевича в первый раз директор-заместитель первой провинциальной галереи в Херсоне — зал, закрытой в год драматического события.

ОБРАЗЫ ХОЛМВУДА

Л. Липина Гин

Н. Восток

Из всех иностранных писателей России вряд ли найдется друг, который пользовался бы и нашей страной такой большой признания, как Липина Гин.

Для нашего народа, Липина Гин, — это человек большого искусства, всегда и везде был признан и уважаем. Хрусткость, совершенно исключительная чистота, дружелюбие и серьезность Липина Гин как поэта больше означают, чем что-либо другое.

Многие предельно искренности с него — талант, и в то же время талант — с ним — вместе — ли, которое у него — талант — ст — той встрече.

Мы обидели вместе у одной французской писательницы. Эта женщина, очень талантливый, с большим искусством в литературе и искусством, она же писатель, с которой Гин в литературно-эстетическом отношении. Липина Гин — талантливый человек. Все свободное время она проводит в своем собственном кругу, в своем приватном доме на берегу Тихого океана, в городе Санта-Моника, в Калифорнии. Но в это время Липина Гин — талантливый человек, она стремится к совершенству в литературе и в искусстве, и в то же время талантливый человек, который у него — талант — ст — той встрече.

античних пам'яток. Одна з них – розвідка на Тендрі та острові Бабин 1927 р. Під час цієї розвідки культурні шари античного часу не були виявлені. В цьому ж році разом з **Георгієм Петровичем Крисінім** І. В. Фабриціус працювала в складі Ольвійської експедиції.

Більш значні результати дала її розвідка у вересні та жовтні 1928 р. На маршруті завдовжки 150 кілометрів по території сучасного Голопристанського району Херсонської області були, серед інших місць, обстежені околиці села Іванівки на Ягорлицькій затоці. Матеріали цієї розвідки збереглися. Серед них – фрагменти амфор VI ст. до н. е., фрагменти чорнолакових кіліків цього ж періоду. Очевидно, це були речі з Ягорлицького античного поселення, офіційно відкритого в 1970-х рр. В 1931 р. І. В. Фабриціус ще раз обстежила околиці села Іванівка. Були знайдені і привезені до музею бронзові вістря стріл, фрагментований кам'яний оселок та інше.

Невелика розвідка була здійснена і на Аджигольському городищі. До музею надійшли фрагментовані предмети римського часу.

В ті часи приділялась також увага упорядкуванню та доповненню античної колекції. Про один з моментів цієї роботи писала газета «Херсонский коммунаръ»: *«зберігач Херс[онського] Археологічного музею І. В. Кономопуло (Фабриціус) допровадила з Одеси дві задні лапи статуї мармурового Ольвійського Лева (зберігається в першому нижньому залі музею). Одну з лап Одеський історичний музей обміняв на подібну ж від парного нашому (досьогодні не знайденому) леву. Інша мала бути подарована*

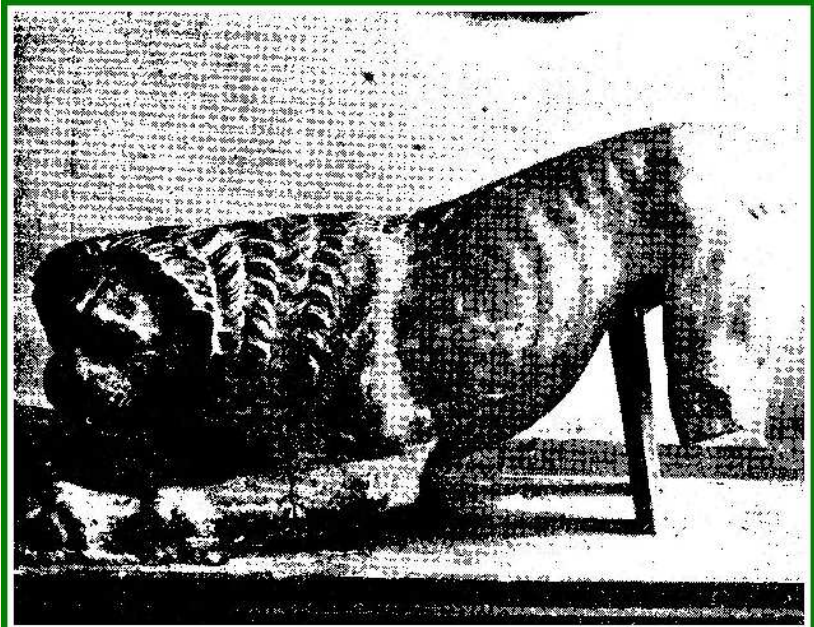

ленінградському Ермітажеві, але її власник Ш. Д. Гохман погодився передати цю лапу до Херсонського музею. Таким чином, це коштовне пожертвування дає можливість майже цілком відтворити одну з кращих прикрас античної колекції Херсона»¹ (фото на стор. 123). Додамо, що Ш. Д. Гохман передавав до Херсонського історично-археологічного музею й інші античні речі.

Значним вкладом у вивчення античної колекції музею були наукові публікації її предметів. Так, перу І. В. Фабриціус належать публікації матеріалів досліджень Аджигольського городища у «Віснику Одеської Комісії Краєзнавства» в 1925 р. та у восьмому випуску «Літопису музею». Були підготовлені та передані до друку в «Музеї України, II» стаття «Дві архаїчних скульптури XIAMузею» та інші². Про поповнення античної колекції в 1917-20 рр. І. В. Фабриціус писала і у матеріалі, підготовленому для видання «Наука на Україні». Вивчалися також окремі групи античних предметів. Так, у 1925-26 рр. позаштатний науковий співробітник Є. П. Мамаєнко здійснив дослідження «Фібули XIAMузею».

¹ *Херсонский музей древностей*. Сборник газетных статей и заметок. 1871-1928 гг. / сост., подгот. текста, предисл., прим. В. Л. Черникова. – Херсон: Наддніпряночка, 2012. – С. 462.

² *Короткий звіт про діяльність Херсонського Державного Історико-Археологічного Музею за 1927/28 рік. – Літопис Музею. – 1929. – Вип. 9. – С. 7.*

ГЕОРГІЙ ПЕТРОВИЧ КРИСІН

Значний вклад в публікацію предметів античної колекції вніс один з помічників та учнів Б. В. Фармаковського Г. П. Крисін (*фото на стор. 125¹*), який протягом 1926-1930 рр. працював завідувачем античним відділом Херсонського історично-археологічного музею.

До музею Г. П. Крисін прийшов, вже маючи значний досвід розкопок античних пам'яток. Працюючи викладачем історії I-ї чоловічої гімназії в Херсоні, а також дійсним членом Імператорського Петербурзького археологічного інституту², з 1909 р. він брав активну участь в дослідженнях Ольвії. Зокрема під науковим керівництвом Б. В. Фармаковського проводив розкопки Ольвійського некрополя та публікував їхні результати в центральних археологічних виданнях.

Серед польових досліджень Г. П. Крисіна на території Херсонщини привертають увагу розкопки 1928 р. городища № 1 на річці Інгулець. Можливо, під час саме цих досліджень був зроблений план пам'ятки, що став основою реконструкції римського табору поблизу села Дар'ївка³. Також в цей період разом з М. Ф. Болтенком він проводив розвідки на Казачелагерській пісчаній арені.

Одночасно Г. П. Крисін займався екскурсійною роботою: в 1927-28 рр. як представник Херсонського історично-

¹ Русяева А. С. Основні аспекти історії Ольвії у працях Л. М. Славина // Археологія. – 2007. – № 1. – С. 13.

² Фармаковская Т. И. Борис Владимирович Фармаковский. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 156.

³ Зубарь В. М. Северный Понт и Римская империя. – К.: Институт археологии НАНУ, 1998. – С. 49-50.

археологічного музею він Крисін працював також в Екскурсійному бюро Політосвіти¹.

Спрямований ще з часів співпраці з Б. В. Фармаковським на охорону античних пам'яток, Г. П. Крисін продовжував цю діяльність в музеї, а згодом – в Одеській крайовій комісії охорони пам'яток культури, яку очолив в 1931 р.² В 1928-1930 рр. він очолював і Ольвійську археологічну експедицію.

За роки роботи в Херсонському історично-археологічному музеї Г. П. Крисін частину своїх статей присвятив залученню до наукового обігу предметів античної колекції. Головним чином увага надавалась публікації знахідок на Березані. Так в 1927-28 рр. була підготовлена та здана до друку стаття «*Березанські аски Херс. Державн. Істор. Археол. Муз.*» для видання «*Музеї України, II*» В ці ж роки в «*Літописі Музею*» була опублікована стаття «*Алябастрова ваза з острова Березань*», в якій подано детальну характеристику цієї знахідки³. В 1930 р. в «*Віснику Одеської комісії краєзнавства*» була надрукована стаття «*Дитячі поховання в урнах на о. Березані*»⁴ (фото на стор. 127), в якій при публікації античних предметів, зокрема поховальних урн, був використаний щоденник досліджень Г. Л. Скадовського. В радянські часи це були перші публікації березанської колекції Г. Л. Скадовського.

¹ *Короткий звіт* про діяльність Херсонського Державного Історико-Археологічного Музею за 1927/28 рік. – Літопис Музею. – 1929. – Вип. 9. – С. 10.

² *Репресоване краєзнавство (20-ті – 30-ті роки)*. – К.: Рідний край, 1991. – С. 477.

³ *Крисін Г. П. Алябастрова ваза з острова Березань // Літопис Музею. – 1929. – Вип. 9. – С. 21-28.*

⁴ *Крисін Г. П. Дитячі поховання в урнах на о. Березані // Вісник Одеської комісії краєзнавства. – 1930. – № 4-5. – С. 97-103.*

найбільший діаметр 0,35 м., діаметр горла 0,28 м. Урна яйцевидної форми, з усіченими тупим кінцем в отворі та з коротким гострим денцем на ніжці. З боків урна має два півокруглі вушки, що по земно не доходять до кінця горла; навкруги з'явля, між вушками 6 (по 3) розеток у вигляді кружлал, по 4 в кожному, а також з боків овальні лінії. Під вінцем та вушками урну оперезують вузькі паски (по три); також паски (два) проходять і по гудубині. Цей розпис зроблено кривичною фарбою.

Мал. 5.

Мал. 6.

9) На глибині 11 вершків під кам'яною стінкою два дитячі поховання (без Na№) разом в одній урні колбовидної форми примітивної роботи, з відбитим зверху. Вона похилена до сходу; у самого отвору череп дитини по-

телицею на схід; кістки перетліли. Нижче цього другий дитячий кістяк на тій же низовій (похилій) стінці урні; він лежить на слині,

Мал. 7.

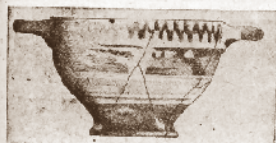

Мал. 8.

Мал. 9.

тисловою на схід, але череп скотився на груди. Під кістяком товстий шар морської трави⁹⁶⁾.

Мал. 10.

Мал. 11.

тисловою на схід, але череп скотився на груди. Під кістяком товстий шар морської трави⁹⁶⁾.

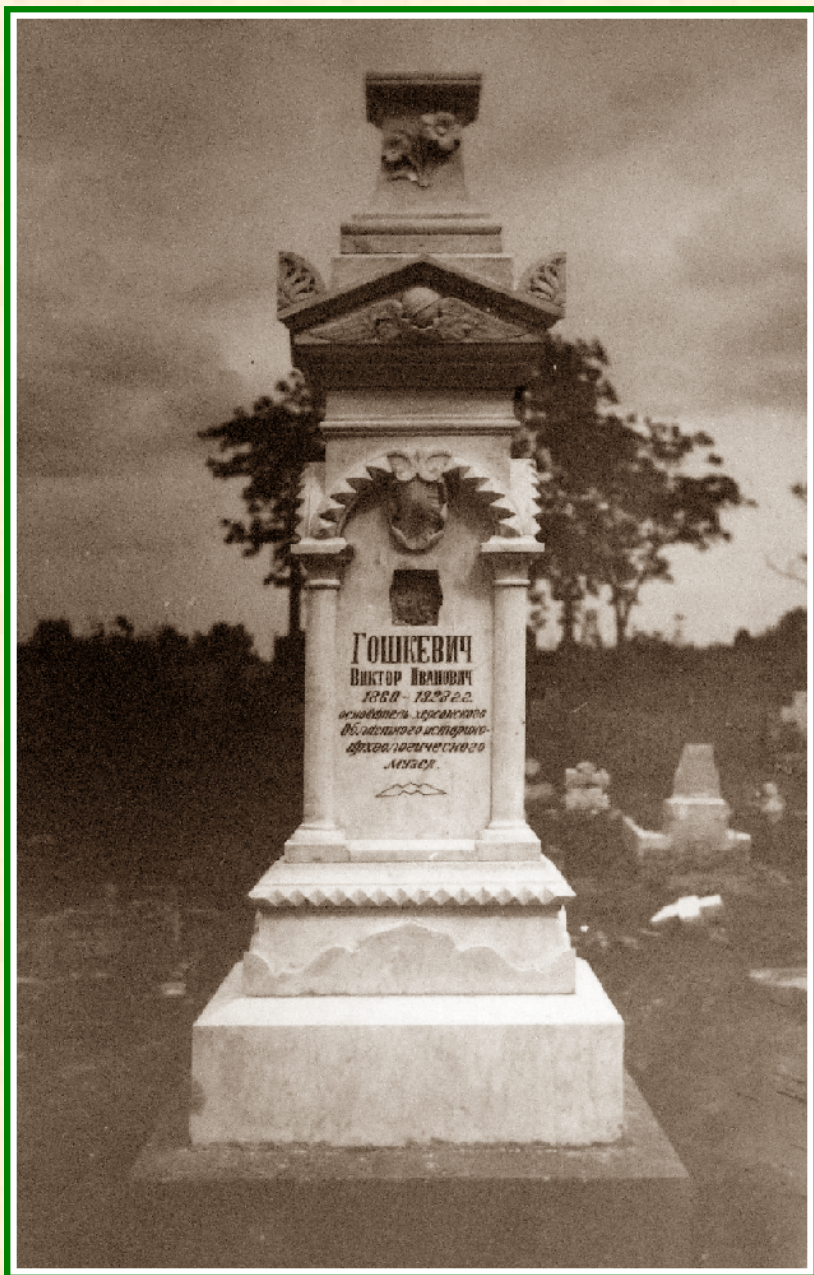
⁹⁶⁾ Щол., стор. 77; невірнено з сригчалом записок та по кресленнях. Урни не взято і навіть не заміряно.

ІСТОРИЧНИЙ ВІДДІЛ ХЕРСОНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Послідовна наукова робота перервалася на початку 1930-х рр. У 1928 р., коли помер В. І. Гошкевич, владою на могилі «Героя Праці» було встановлено величний монумент (*фото на стор. 129*), але вже за кілька років щодо його найближчих учнів – колективу Херсонського історично-археологічного музею – розпочалися політичні утиски. 21 січня 1931 р. херсонська газета «Наддніпряньська правда» опублікувала анонімну кореспонденцію під промовистою назвою «Класові вороги в археологічному музеї». У ній, зокрема, стверджувалося: «Херсонський державний історично-археологічний музей, через засміченість його штату, за 13 років пролетарської диктатури не тільки не прилучився до завдань соціалістичного будівництва, а навпаки замкнувся у собі від пролетарської суспільності, у деяких галузях навіть свідомо шкодив»¹. На думку автора кореспонденції, така ситуація в музеї стала можливою тому, що директорка цього закладу є за соціальним походженням «чужим елементом» і «вороже ставилася» до всіх починань радянської влади в музейній справі.

В СРСР в цей час розпочинається «генеральна чистка» партійних та державних службовців. В квітні 1931 р. І. В. Фабриціус звільнили з посади директора під час «чистки» за першою категорією. Звільнені за першою категорією

¹ Рудий Г. Я. Проблеми збереження музейної спадщини України: за результатами аналізу матеріалів республіканської періодики 1930-х рр. // Український історичний журнал. – 2010. – № 6. – С. 129.

позбавлялися всіх прав на роботу та пенсію, мали бути виселені з квартир. Передчуваючи неминучі подальші репресії, Херсон залишила й І. В. Фабриціус, і її співробітники та друзі – А. В. Добровольський та Г. П. Крисін. Херсонський історично-археологічний музей було ліквідовано й на правах окремого Історичного відділу об'єднано з Природничим музеєм у Херсонський краєзнавчий музей.

З 1931 р. до 1934 р. Історичний відділ Херсонського краєзнавчого музею очолював **Олександр Кузьмич Тахтай** (*фото на стор. 131*) який також поповнював античну збірку. Зокрема, в 1933 р. в музей надійшли гончарні посудини, бронзові пряжки та фібули, уламок кістяного гребеню, сердолікові намистини, знайдені під час досліджень біля села Келегеї Голопристанського району Херсонської області. Також античні речі були знайдені під час розвідок вздовж нижньої течії річки Інгулець¹. Але 20 березня 1934 р. його заарештовують радянські репресивні органи. О. К. Тахтая незабаром звільнили, проте повертатися на роботу до музею він не ризикнув і залишив місто. Цей випадок не був поодиноким – репресії проти української інтелігенції призводять до занепаду «*музейної польової археології*» на теренах УСРР², попри позірний розвиток мережі історичних та краєзнавчих музеїв. Тож не дивно, що про надходження античних предметів до Херсонського краєзнавчого музею від кінця 1930-х рр. до початку II Світової війни відомостей немає.

¹ Тахтай А. К. Работы Херсонского музея в 1933 г. // Проблемы истории докапиталистических обществ. – 1935. – № 5-6. – С. 133-134.

² Пудовкіна А. С. Археологічна діяльність музеїв України у 1919-1934 рр.: історіографічний аспект // Археологія. – 2010. – № 3. – С. 128.

ХЕРСОНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ

З розгортанням II Світової війни на теренах України в 1941 р., Народний комісаріат освіти УРСР розпочав евакуацію колекцій своєї музейної мережі на Схід. Евакуація проводилася керівниками музеїв, які особисто відповідали за збереження матеріалів¹. Евакуйовано було й найкоштовнішу частину археологічних фондів Херсонського краєзнавчого музею, зокрема золоту колекцію «*Келегейського скарбу*». Однак, більша частина фондів лишилася в музеї і значно постраждала від мародерства під час боїв за місто і кількаденного безвладдя. У вересні 1941 р. німецька окупаційна адміністрація розпочала «*наведення ладу*» в музейній справі. Краєзнавчий музей відкрили знову, але вже як два окремих музеї – Херсонський історичний музей та Природничий.

Доля українських культурних цінностей в цілому стала протягом останніх десятиліть окремих (і вагомим) напрямком наукової роботи. Серед дослідників, що торкалися цієї тематики наголосимо на роботах П. К. Грімстед та Г. В. Боряка² і Т. М. Себти³. Залучення широкого масиву архівних джерел дозволило авторам проаналізувати нову інформацію щодо архівних, бібліотечних і музейних цінностей, архітектурних пам'яток України під час війни, детально відтворити структуру органів окупаційної адміністрації, які працювали з українськими

¹ *Омельченко Ю. А.* Музейне будівництво на Україні в 1921-1945 рр. // Український історичний журнал. – 1975. – № 3. – С. 126.

² *Грімстед П. К., Боряк Г. В.* Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – Львів: Фенікс, 1992. – 120 с.

³ *Себта Т. М.* Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при Райхскомісаріаті України: історичний нарис // Архіви України. – 2009. – № 3-4. – С. 111-127.

музеями та пам'ятками. Доробок дослідників у цій сфері вже став об'єктом історіографічного осмислення¹. Проте проблема музеїв (особливо провінційних) та їхніх колекцій в часи нацистської окупації зберігає значні резерви для подальшого наукового пошуку. Наприклад, доля археологічних фондів Херсонського історичного музею наразі окреслена лише в роботах В. П. Билкової і М. В. Василенко² та Є. В. Вдовиченка³ і має багато «білих плям» та потребує окремого розгорнутого дослідження.

З документів випливає, що керівником Херсонського історичного музею уже у вересні 1941 р. призначили Ф. Сапігу. До початку 1942 р. музей, як і усі інші музеї історично-краєзнавчого профілю Райхскомісаріату Україна, підпорядкували Крайовому інституту прадавньої та давньої історії (*Landesinstitut für Vorgeschichte und Frühgeschichte*) при райхскомісарі. Інститут, розміщений у будинку колишнього Музею Леніна по вул. Володимирській, 57 (нині – Міський будинок вчителя, споруда відома також як будинок Центральної Ради), очолив колишній співробітник Оперативного штабу Розенберга професор **Рудольф Штампус**. На базі зведених до приміщення Інституту колекцій Інституту археології АН УРСР, Археологічного музею і Центрального історичного музею Р. Штампус організував Музей прадавньої історії. Окрім

¹ Шевченко Н. В. Культурно-освітні проблеми під час німецько-румунської окупації (сучасна українська історіографія) // Історичний архів. – 2009. – № 3. – С. 29-33.

² Бьлкова В. П., Василенко М. В. Экспонаты Херсонского музея, возвращенные из Берлина // Краткие сообщения Одесского археологического общества. – Одесса, 1999. – С. 76-80.

³ Вдовиченко Є. В. Доля археологічної колекції Херсонського краєзнавчого музею у роки Другої світової війни // Наукові записки ХОКМ. – Херсон: Айлант, 2005. – С. 17-22.

музейної, Інститут мав також наукову та адміністративну функції – він став центральним управлінням усіх історичних музеїв Райхскомісаріату Україна¹. Саме фахівці Інституту у 1944 р. опікувалися евакуацією на Захід коштовних предметів музейних фондів – зокрема з Херсонського історичного музею вивезли більше 50 ящиків спеціально відібраних німецькими археологами старожитностей.

Відзначимо, що в березні 1944 р., до і під час визволення міста радянськими військами, археологічні фонди музею вдруге зазнали збитків від мародерства як солдатів ворогуючих армій, так і мешканців міста (згодом дешиця розграбованих колекцій у останніх була вилучена).

У фондах музею збереглася службова записка наукового співробітника музею в 1944 р. **Олександра Васильовича Ісакова**, який відзначав, що під час окупації експозиція, крім лапідарних пам'яток, була вивезена до Одеси. Значна частина колекцій зруйнована. За спогадами зберігачів археологічних фондів, які почали працювати після війни, для підготовки вивозу предметів до Німеччини відбір проводили два спеціально прислані до Херсона німецькі археологи.

Після визволення міста від нацистських окупантів в 1944 р. почався процес повернення музейних експонатів.

¹ *Сєбта Т. М.* Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при Райхскомісаріаті України: історичний нарис // Архіви України. – 2009. – № 3-4. – С. 117.

ХЕРСОНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ

Після закінчення II Світової війни почався новий етап формування античної колекції. Вже наприкінці 1944 р. зі східних регіонів СРСР розпочалася реевакуація херсонських музейних старожитностей. Навесні 1945 р. почали повертатися і експонати вивезені на Захід німецькою адміністрацією. Проте, якщо більшість українських музеїв відновила роботу в 1944-1945 рр. (у грудні 1944 р. в УРСР працювало 94 державні музеї¹), то Херсонський історичний музей, через надто великий обсяг втрат і руйнувань, спромігся остаточно відкрити експозицію лише у 1948 р. – вже як Херсонський обласний історичний музей.

Збереглося фото, зроблене 28 липня 1948 р., на якому наукові співробітники музею **Софія Станіславівна Баранович (Березанська)** та **Сергій Олексійович Щербаков** (*фото на стор. 139*) відкривають ящики з античними предметами музею, поверненими з Німеччини. Згодом, уже в 1994 р. невелику частину археологічних предметів співробітники музею змогли повернути під час проведення реституційної акції 1994 р. Серед інших предметів з Берліна тоді повернулися античні речі березанської колекції Г. Л. Скадовського, предмети з розкопок Ольвії Б. В. Фармаковським в 1904-1908 рр.

Першими античними надходженнями після війни були речі, передані з розформованого в 1944 р. Цюрупинського

¹ *Омельченко Ю. А.* Музейне будівництво на Україні в 1921-1945 рр. // Український історичний журнал. – 1975. – № 3. – С. 127.

(Олешківського) музею – чорнолакова та червонолакова чаші з Ольвії, чорнолакові скіфос, кілік та інші.

Після закінчення війни гостро постало питання про визначення стану збереженості археологічних пам'яток, в тому числі і античних. Розпочалося їхнє обстеження. В 1946 р. розвідку на Білозерському поселенні, городищах Глибока Пристань, Золотий Мис та інших пам'ятках проводив співробітник музею **Микола Максимович Дмитренко**.

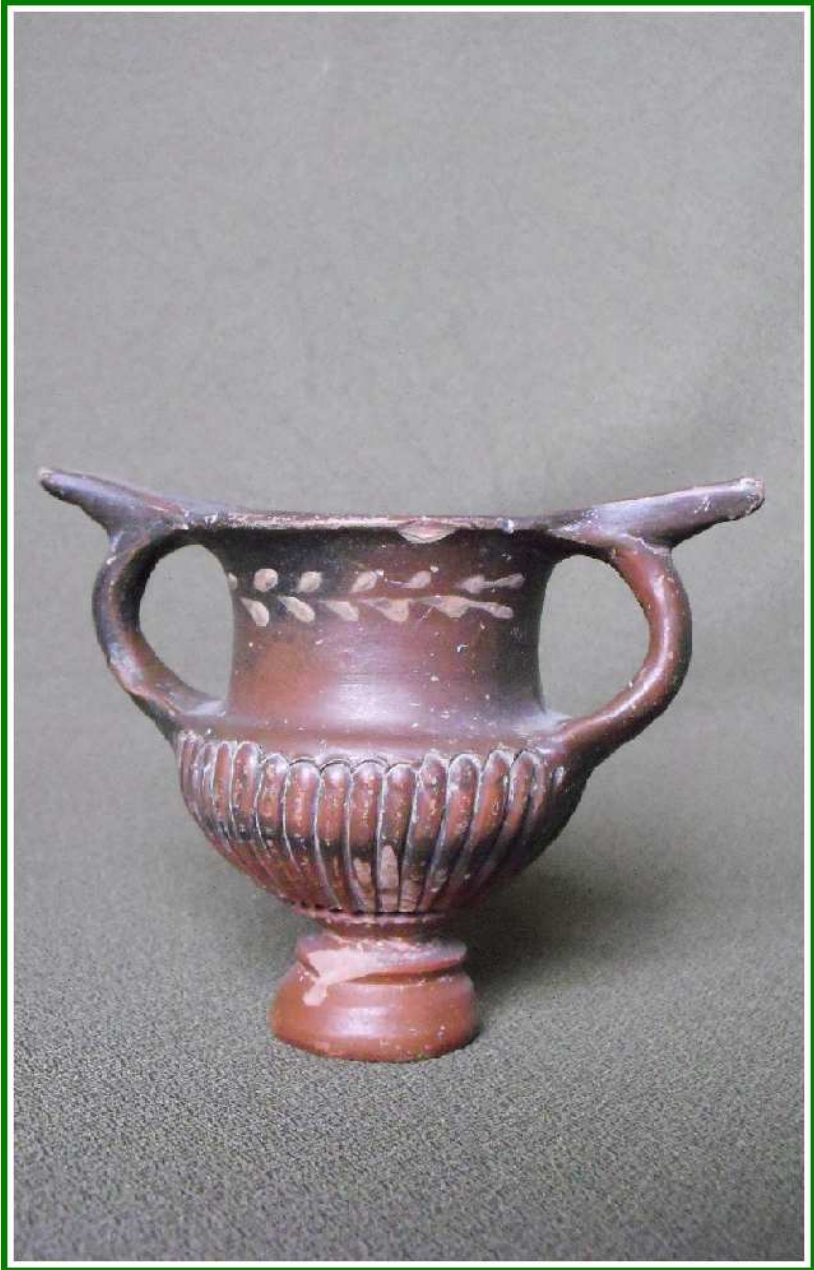
Першою повоєнною стаціонарною експедицією Херсонського обласного історичного музею в серпні-вересні 1947 р. (за наукової консультації І. В. Фабриціус) були дослідження городища Золотий Мис. Співробітники музею провели розчищення траншей воєнного часу, дослідження господарчих ям та ін¹. Знайдені предмети римського періоду поповнили музейні фонди; зберігся і польовий щоденник цих робіт з досконалим описом проведеного сезону².

В 1948 р. до Херсонського обласного історичного музею надійшла невелика колекція античних предметів з Києва. Серед них – чаша II ст. до н. е.

Згодом антична колекція Херсонського обласного історичного музею продовжувала поповнюватись новим поколінням музейних археологів. Починаючи з 1950 р. у фонди надходили матеріали розкопок античного поселення Глибока Пристань, що їх проводили **Ізраїль Давидович Ратнер** та

¹ Ратнер И. Д. Послевоенные полевые археологические исследования Херсонского музея // Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского государственного археологического музея за 1963 г. – Одесса: Маяк, 1965. – С. 36.

² Мамаенко Е. Ф. Дневник исследования селения на «Золотом Мысе» возле с. Широкая Балка Херсонской обл. Август-сентябрь 1947 г. – Науковий архів археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею.

Людмила Іванівна Костюк. Надійшли також предмети з їхніх розкопок античного поселення біля села Кисляківка (Лимани) на території Жовтневого району Миколаївської області. У складі цих колекцій, які налічують загалом 705 одиниць, – численні знаряддя праці, цілий та фрагментований глиняний посуд тощо.

Поповнився музей античними предметами, знайденими І. Д. Ратнером під час розвідок на поселенні Садиба Литвиненка в 1950 р. Привертають увагу надходження речей римського періоду, що в 1950 р. були знайдені музейними археологами при першому дослідженні ґрунтового могильника городища Золотий Мис; а також предмети, знайдені місцевим мешканцем Г. М. Філіповим на цій же території в 1958 р. та передані ним до музею. Це чудові фігурні посудини (*фото на стор. 143*), бронзові та скляні прикраси, скляні посудини та ін¹. Багато з цих надходжень отримали гідне місце в новій повоєнній експозиції музею, а також неодноразово публікувалися дослідниками.

Цікаво, що в повоєнні часи збереглася музейна традиція сповіщати мешканців Херсонщини про археологічні надходження до музею на шпальтах херсонських періодичних видань. Так, про знахідки античних предметів в Широкій Балці писала газета «Наддніпрянська правда» від 12 серпня 1958 р.²

В формуванні античної колекції Херсонського обласного історичного музею брали участь мешканці Херсонського краю та інших місць. В 1952 р. до музею надійшли античні предмети,

¹ Ратнер И. Д. Могильник сарматского времени у с. Широкая Балка Херсонской области // 150 лет Одесскому археологическому музею. – Киев, 1975. – С. 96-97.

² Костюк Л. І. Стародавній могильник // Наддніпрянська правда. – 1958. – № 157 (3664).

знайдені в Ольвії, від шанувальника музею мешканця міста Цюрупинськ В. В. Попова. Серед них привертають увагу червонофігурний лекіф, чорнолаковий кілік, бальзамарії, а також металева гривна з петлеподібною застібкою (остання надійшла в 1961 р.).

Серед друзів музею в той час був і директор Херсонського мореплавного училища В. Г. Сініцин, який в 1960 р. передав античні речі, випадково знайдені в Ольвії, – рибне блюдо, чорнолаковий кілік, червонолаковий світильник з орнаментом, свинцевий букраній; а також фрагмент розписної посудини, знайденої на Березані.

Цікаві знахідки римського періоду надійшли від мешканця Горностаївки **Феодосія Васильовича Дубського**. 13 лютого 1959 р. про це писала «Наддніпрянська правда»: *«Ф. В. Дубський – колгоспник-пенсіонер – великий любитель археології. Під час прокладання водопроводу в селі Горностаївці він виявив дуже цінні речі, що за визначенням спеціалістів належать до II-III віків нашої ери. Серед них – уламки залізного бойового спису, дві римські червонолакові миски, які добре збереглися, бронзові фібули тощо. Всього 87 предметів. Все це Феодосій Дубський передав Херсонському обласному краєзнавчому музею»¹.*

Серед надходжень окремих предметів привертають увагу: шолом, знайдений біля села Кардашинки Голопристанського району та переданий місцевим мешканцем Парфіловським в 1953 р.

¹ Знахідки Феодосія Дубського // Наддніпрянська правда. – 1959. – № 32 (3794).

Чимала кількість археологічних предметів була принесена до музею учнями. Про один з таких прикладів сповіщала газета «Наддніпрянська правда» 28 квітня 1961 р. Мова йшла про античні речі, зібрані та передані до музею учнем Раденської школи Цюрупинського району Херсонської області **Володимиром Васильовичем Лазаренком**¹.

Ці та багато інших античних речей прикрасили оновлену античну частину оглядової експозиції Херсонського обласного історичного музею (*фото на стор. 147*).

¹ Ратнер І. Д. Нові експонати історичного музею // Наддніпрянська правда. – 1961. – № 85 (4358).

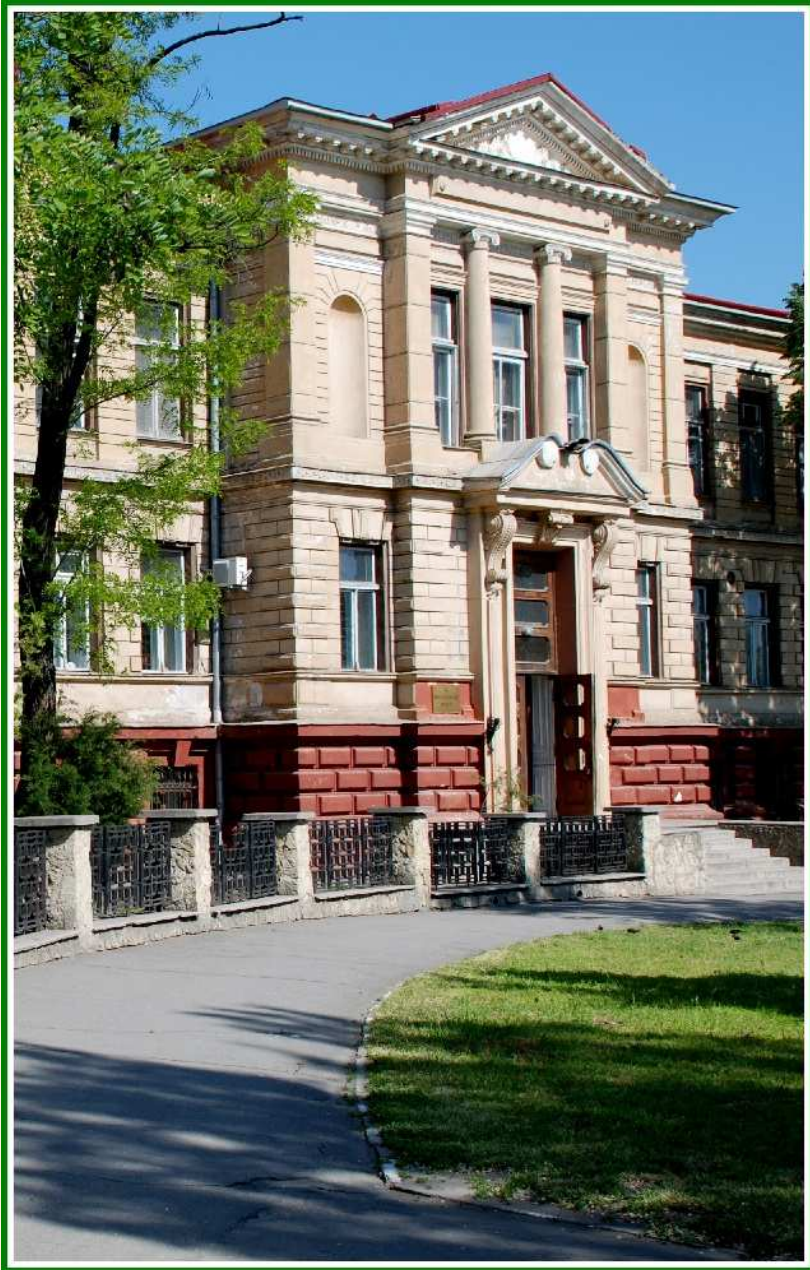

ПІСЛЯМОВА

Радянське музейне будівництво повоєнного періоду передбачало не спеціалізацію музеїв на тій чи іншій темі, а побудову уніфікованої мережі краєзнавчих музеїв. Тож окреме існування в Херсоні природничого та історичного музеїв закономірно припинилося у 1963 р. Рішенням обласної влади ці заклади знову, як у 1931-1941 рр., об'єдналися в Херсонський обласний краєзнавчий музей.

Так херсонська антична колекція увійшла до археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею. Однак, її поповнення на тому не завершилося. Надалі дослідження античних пам'яток Херсонської області провадили й музейні археологи (М. Й. Абікулова та М. П. Оленковський), і науковці Інституту археології Національної академії наук України – Н. О. Гаврилюк, В. М. Зубар, С. Б. Буйських та багато інших.

Не залишалася незмінною і експозиційно-виставкова презентація античної колекції музею. Після шести десятиліть перебування у будинку на вул. Говарда (за цей час перейменовану в вул. Ушакова) Херсонський обласний краєзнавчий музей переїхав до більшого приміщення на вул. Соборній (*фото на стор. 149*). Тут антична колекція стала окрасою музейної оглядової експозиції: під її розміщення відвели два з чотирьох «археологічних» залів. В останні роки завершилася і розбудова Відкритого археологічного фондосховища «Лapidарій – Амфорний зал» Херсонського обласного краєзнавчого музею. В його шести залах гідне місце

посіли вищезгадані пам'ятки з колекції І. К. Суручана та античні амфори з різних музейних колекцій, що стали основою єдиного в Україні музейного амфорного залу (*фото на стор. 151*). Але це була вже нова сторінка історії херсонського археологічного музейництва.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що до 1963 р. становлення херсонської античної колекції як одного з найбагатших музейних зібрань Південної України завершилося. До її розбудови долучилися справді видатні постаті, які вплинули на розвиток антикознавства. Археологи й історики В. І. Гошкевич, М. М. Аркас, І. В. Фабриціус та люди їхнього кола не стояли осторонь і від українського громадсько-політичного Херсонщини. Безумовно, пам'ять про них та продовження їхньої справи є найкращим способом вшанування фундаторів херсонської музейної античної колекції.

ДОВІДНИК

ХЕРСОНСЬКИХ МУЗЕЇВ

Археологічний музей

У підпорядкуванні

Херсонського губернського статистичного комітету.

1890-1898 рр.

Археологічний музей

У підпорядкуванні

Херсонської губернської вченої архівної комісії.

1898-1909 рр.

Херсонський міський музей старожитностей та витончених мистецтв

У підпорядкуванні

Херсонського міського управління (муніципалітету).

Загальноживане скорочення – **ХМС.**

1909-1923 рр.

Херсонський державний історично-археологічний музей

У підпорядкуванні

Головного управління науки («Упрнауки»)

Народного комісаріату освіти УСРР.

Загальноживане скорочення – **ХІАМ.**

Херсонський краєзнавчий музей

У підпорядкуванні

Головного управління науки («Упрнауки»)

Народного комісаріату освіти УСРР.

Загальноновживане скорочення – **ХКМ.**

1931-1941 рр.

Херсонський історичний музей

У підпорядкуванні

Крайового інституту прадавньої та давньої історії

Райхскомісаріату Україна.

Загальноновживане скорочення – **ХІМ.**

1941-1944 рр.

Херсонський обласний історичний музей

У підпорядкуванні

Управління культури виконавчого комітету

Херсонської обласної Ради народних депутатів.

Загальноновживане скорочення – **ХОІМ** (протягом 1944-1950 рр. мав офіційну назву *Херсонський обласний історично-археологічний музей* – **ХОІАМ**).

1944-1963 рр.

ДОВІДНИК ТЕРМІНІВ

Алабастр – туалетна посудина для зберігання олії або іншої рідини.

Амфора – (1) гостродона посудина для транспортування або зберігання вина, оливкової олії, зерна та іншого; (2) посудина столового призначення.

Ангоб – тонкий шар високоякісної глини, який наносився на поверхню посудини до її випалу.

Антефікс – прикраса з мармуру або обпаленої глини. Встановлювався по краях покрівлі античних будинків.

Арибал – невелика посудина для зберігання олії або іншої рідини.

Арибалічний лекіф – приземкувата посудина для зберігання рідини, що поєднує форму лекіфа та арибала.

Аск – невелика посудина з перекидною ручкою для зберігання олії або іншої рідини.

Бальзамарій – посудина для зберігання рідини.

Букраній – невеликий культовий свинцевий виріб у вигляді стилізованої голови бика. Букранії використовувались як приноси до храмів.

Гутус – посудина для наливання олії в світильники та для годування дітей.

Ерот – давньогрецький бог кохання, постійний супутник Афродіти. Його зображували у вигляді хлопчика з золотими крилами та золотим колчаном, наповненим стрілами.

Зевсів курган – одна з визначних поховальних споруд Ольвійського некрополя II ст. н. е. з монументальним кам'яним підкурганним склепом.

Канелюри – вертикальні паралельні насічки або жолобки на стовпах, колонах, посудинах тощо.

Канфар – посудина для пиття у формі кубка з двома ручками.

Квадрига – легка двохколісна колісниця, запряжена четвіркою коней.

Кіаф – глиняна або металева посудина у вигляді чаші з довгою вертикальною ручкою. Використовувався як черпак насамперед під час застілля.

Кілік – глиняна або металева посудина для пиття у вигляді чаші на ніжці з двома горизонтальними ручками.

Курильниця – культова глиняна або металева посудина, у якій спалювали пахоці під час релігійних дійств.

Лapidарій – місце, де зберігаються кам'яні монументальні вироби.

Лекіф – одноручна посудина з вузьким горлом та широким тулубом для зберігання рідини.

Оселок – невелике кам'яне знаряддя для заточування інструментів, побутових речей та зброї.

Пеліка – посудина столового призначення, різновид амфори.

Пряслице – глиняний, кам'яний, свинцевий або з інших матеріалів виріб, що надягався на веретено для надання йому тривалого інерційного обертання.

Розетка – античний орнаментальний мотив, що схематично відтворював форму квітки.

Рибне блюдо – блюдо з виїмкою для соусу в центрі.

Саркофаг – кам'яна, теракотова або дерев'яна складної форми труна. Саркофаги здебільшого були прикрашені розписами та рельєфами.

Сіроглиняні посудини – гончарні посудини, випалені в печі без доступу кисню.

Силени – божества малоазійської міфології, ототоженні в Давній Греції з сатирами – лісовими істотами, покровителями родючості.

Скіфос – посудина для пиття у формі глибокої чаші з двома горизонтальними ручками, іноді – з однією горизонтальною та однією вертикальною.

Теракота – вироби з обпаленої глини – таблички, статуетки, знаряддя праці та ін. Скульптурна теракота (коропластика) – дрібна глиняна пластика, повсюдно поширена в античному світі. Архітектурна теракота – прикрашені рельєфними зображеннями теракотові деталі покрівлі та верхніх частин античних будинків.

Фібула – металева застібка одягу; одночасно була прикрасою.

Фігурна посудина – посудина у вигляді пустотілого скульптурного зображення, виготовленого у двосторонній формі; з вузьким горлом та невеликою ручкою.

Хітон – нижній чоловічий та жіночий одяг, схожий на сорочку без рукавів.

Червоноглиняні посудини – гончарні посудини, випалені в печі із доступом кисню.

Червонофігурна посудина – посудина червонофігурного стилю розпису, при якому фон покривався чорним

лаком, а зображення (фігури) залишалися кольору глини.

Чорнофігурна посудина – посудина чорнофігурного стилю розпису, в якому сюжетні зображення наносились на поверхню чорним лаком у вигляді силуетів. Деталі виконувались врізаними лініями, пурпуром, білою фарбою.

Шамот – глиняна обпалена крихта, складова частина глиняної маси.

ДОВІДНИК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРЕДМЕТІВ

стор. 27. стела Леокса

475-460 рр. до н. е. Висота – 70 см, ширина – 35 см, товщина – 12 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-9401**.

Одержана Археологічним музеєм Херсонського губернського статистичного комітету за розпорядженням Імператорської археологічної комісії в 1895 р. (знахідка в Ольвії).

Стела з двосторонніми зображеннями та написами. З одного боку стели – зображення атлета, що спирається на спис, з іншого – зображення скіфського воїна. Реконструкція напису на ребрі стели за Б. В. Фармаковським: «Я, Леокс, син Малпагора, присвятив тобі, Подателько здобичі, цю стелу далеко від міста, в Скіфській землі». Інша реконструкція, зроблена Ю. В. Виноградовим, інтерпретує текст інакше: «Пам'ятка відваги, я говорю, що вдалині, за Вітчизну віддавши життя, лежить син Малпагора Леокс». Була виготовлена в майстернях малоазійської Іонії (або ж Ольвії).

стор 33 (вгорі). фрагменти лекіфа

II пол. VI ст. до н. е. Діаметр – 9,2 см

Інвентарний номер – **ХКМ-а-9520**.

Одержаний Херсонським Музеєм старожитностей.

Фрагменти чорнофігурного лекіфа з овальною в перетині ручкою, видовженим тулубом. На плічках та тулубі частково зберігся розпис – фігури людей, які виконані з додаванням пурпурної фарби та різьбленням. Лак чорний, з металевим відблиском. Глина жовтуватого відтінку, дрібнозерниста, майже без домішок.

стор. 33 (внизу). чорнолаковий канфар

I пол. IV ст. до н. е. Висота – 9 см. Діаметр – 10,5 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-8868/131**.

Одержаний Археологічним музеєм Херсонського губернського статистичного комітету від І. Я. Стемпковського з його розкопок куганів Подністров'я в 1896-1902 рр.

Канфар чорнолаковий з масивними вінцями, ручками з шипами, високим горлом, приземкуватим тулубом. Лак густий, чорного кольору з оливковим відтінком. Глина світло-коричнева, дрібнозерниста. Ніжка відсутня. Місце зламу ретельно заглажене, що свідчить про його подальше використання.

стор. 49. бронзовий браслет

I-II ст. н. е. Діаметр – 7 см, дзвіночок – 3,5 x 2,2 x 1,6 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-7035, 7036**.

Одержаний Археологічним музеєм Херсонської губернської вченої архівної комісії від Г. Л. Скадовського з його розкопок скіфського поховання Білозерського курганного могильника у 1886-1902 рр.

Браслет, виготовлений з круглого в перетині дроту, з перевитими кінцями, що заходять один за один. Прикрашений бронзовим дзвіночком конусоподібної форми з петлеподібним вушком. Основа дзвіночка прямокутна, всередині – залишки петельки.

стор. 53. алабастр

IV ст. до н. е. Висота – 24,5 см. Діаметр тулуба – 6,5 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-6937**.

Одержаний Археологічним музеєм Херсонської губернської вченої архівної комісії від Г. Л. Скадовського з його розкопок скіфського поховання Білозерського курганного могильника у 1886-1902 рр.

Алабастр з відтягнутими широкими та масивними вінцями, ручками у вигляді вертикальних виступів; циліндричним тулубом, що звужується до горла та дна; сплющеним денцем. На горлі – горизонтальне рифлення.

стор. 55. червоноглиняний лекіф

II-I ст. до н. е. Висота – 16,5 см. Діаметр тулуба – 11 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-9543**.

Одержаний Археологічним музеєм Херсонської губернської вченої архівної комісії від Імператорської археологічної комісії.

Лекіф з ледь відігнутими вінцями, овальною в перетині ручкою, вузьким горлом з гострим видовженим виступом в верхній частині, кулястим тулубом, на кільцевій підставці. Частина поверхні вкрита червоною фарбою. Глина світло-коричнева, дрібнозерниста.

стор. 59. чорнолаковий канфар

Кін. IV – III ст. до н. е. Висота – 8,3 см. Діаметр – 7,4 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-6324**.

Одержаний Херсонським Музеєм старожитностей від Е. В. Каруана з його приватної колекції ольвійських старожитностей.

Глиняний чорнолаковий канфар з відігнутими вінцями, високим горлом, ручками з горизонтальними шипами; заокругленим тулубом з канелюрами, на профільованій ніжці. Прикрашений орнаментом у вигляді гілочок лавра. Глина рожево-коричнева, дрібнозерниста.

стор. 63. іонійський розписний аск

VI ст. до н. е. Висота – 7,7 см, діаметр тулуба – 13,6 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-5149**.

Одержаний Археологічним музеєм Херсонської губернської вченої архівної комісії від Г. Л. Скадовського з його розкопок на острові Березань у 1900-1901 рр.

Фрагментований розписний аск з перекидною ручкою, приземкуватим тулубом, на кільцевому піддоні. Ручка вкрита лаком. На верхній частині тулуба зображені собака та заєць у русі. Нижня частина орнаментована смугами лаку.

стор. 73. іонійська розписна амфора

II пол. VI ст. до н. е. Висота – 25 см. Діаметр – 19,5 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-4897**.

Одержаний Археологічним музеєм Херсонської губернської вченої архівної комісії від Г. Л. Скадовського з його розкопок на острові Березань у 1900-1901 рр.

Столова розписна амфора з вінцями у вигляді валика, короткими ручками, широким горлом, округлим тулубом, на широкому кільцевому піддоні. Поверхня ретельно заглажена. Прикрашена смугами та завитками, нанесеними темним лаком. Глина червона з помаранчевим відтінком, з домішками піску.

стор. 75. іонійський розписний аск

VI ст. до н. е. Висота – 10 см. Діаметр тулуба – 9,6 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-5050**.

Одержаний Археологічним музеєм Херсонської губернської вченої архівної комісії від Г. Л. Скадовського з його розкопок на острові Березань у 1900-1901 рр.

Аск розписний зі скошеними вінцями у вигляді розтрубу, перекидною ручкою, вузьким горлом, кільцеподібним тулубом. Орнаментований смугами різної ширини, нанесеними лаком.

стор. 77. розписний лекіф

VI ст. до н. е. Висота – 23,2 см. Діаметр тулуба – 14 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-5057**.

Одержаний Археологічним музеєм Херсонської губернської вченої архівної комісії від Г. Л. Скадовського з його розкопок на острові Березань у 1900-1901 рр.

Лекіф розписний з розширеними вінцями, невисоким вузьким горлом, петлеподібною ручкою, на кільцевому піддоні. Прикрашений смугами та хвилястим орнаментом, нанесеними лаком.

стор. 83. голова цапа

VI – V ст. до н. е. Висота – 10,7 см. Ширина – 8,8 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-5710**.

Одержана Херсонським Музеєм старожитностей від М. О. Житкевича у 1912 р.

Голова цапа з каменю-пісковика, модельована схематично. Неглибоким різьбленням намічені очі. Камінь світлий, дрібнозернистий.

стор. 89. гутус

IV-III ст. до н. е. Висота – 9 см. Діаметр тулуба – 12 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-6459**.

Одержаний Херсонським Музеєм старожитностей від Імператорської археологічної комісії з матеріалів попередніх археологічних розкопок Ольвії у 1909 р.

Гутус сіроглиняний з відігнутими вінцями, піднятим ріжком, вертикальною ручкою, сплюсненим тулубом, на кільцевому піддоні. Поверхня із чорним покриттям. Глина темно-сіра, з частками вапна та шамоту, дрібнозерниста.

стор. 91. блюдо

II-III ст. н. е. Висота – 4 см. Діаметр – 22 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-6359**.

Одержаний Херсонським Музеєм старожитностей від Імператорської археологічної комісії.

Блюдо черволакове із заокругленими вінцями, підкресленими зсередини врізаною лінією; навкісними до денця стінками, на широкому кільцевому піддоні. Поверхня вкрита червоним тьмяним лаком. Глина світло-жовта, шарувата, насичена золотистими частками слюди. Внутрішня частина денця прикрашена орнаментом у вигляді горошин, нанесеним лаком. Зовнішня частина денця – з хрестоподібним орнаментальним знаком, також нанесеним лаком.

стор. 93. алабастр

IV-III ст. до н. е. Висота – 21,2 см. Діаметр – 5,5 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-6435**.

Одержаний Археологічним музеєм Херсонської губернської вченої архівної комісії від Б. В. Фармаковського з його матеріалів археологічних розкопок Ольвії у 1905 р.

Фрагментований алабастр з орнаментальним пояском на горлі, майже циліндричним тулубом, округлим денцем.

стор. 101. фрагмент рельєфу

III ст. н. е. Висота – 13 см. Ширина – 10,7 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-7127**.

Одержаний Херсонським Музеєм старожитностей у складі античної колекції І. К. Суручана в 1917 р.

Фрагмент мармурового рельєфу із зображенням жіночої голівки, напівобернутої ліворуч. Риси обличчя м'яко модельовані. Хвилясте волосся, розділене на дві сторони, обрамляє обличчя та відкриває ліве вухо. Поверхня рельєфу пожовтіла, з плямами коричневого кольору. Мармур білий, з дрібними частками слюди. На обличчі та шиї збереглися сліди обробки інструментом.

стор. 107. алабастр

V-IV ст. до н. е. Висота – 13 см. Діаметр тулуба – 3,5 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-8827/24**.

Одержаний Херсонським Музеєм старожитностей від спадкоємців М. М. Аркаса з їхньої колекції античних старожитностей з села Стара Богданівка.

Фрагментований алабастр з відтягнутими вінцями, псевдо-ручками у вигляді коротких тонких горизонтальних рисок, розширеним у нижній частині тулубом.

стор. 109. фрагмент алабастру

VI ст. до н. е. Висота – 7,3 см. Ширина – 3,7 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-9515**.

Одержана Херсонським Музеєм старожитностей від Ф. Г. Едліса з його приватної колекції ольвійських старожитностей.

Верхня частина глиняного розписного алабастру з широкими та плоскими вінцями, вузьким горлом, розширеним донизу тулубом. У верхній частині тулуба – виступ квадратної форми. Нижня частина вінця та шийка вкриті чорним лаком з металевим відблиском. Верхня частина тулуба – з тонкою смутою та поясом вертикальних ліній, нанесених чорним лаком. Нижче тулуб вкритий білим ангобом, по якому тим же лаком нанесені три види орнаменту : під виступом – вертикальна смуга меандру; праворуч – поле, заштриховане тонкими косими лініями; ліворуч – розташовані у шаховому порядку ромби, розділені косою сіткою.

стор. 111. столова амфора

III-II ст. до н. е. Висота – 19,5 см. Діаметр – 16,2 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-9626**.

Одержана Херсонським Музеєм старожитностей від Ф. Г. Едліса з його приватної колекції ольвійських старожитностей.

Амфора чорнолакова столова з широкими відтягнутими профільованими вінцями, тонкими ручками, високим майже циліндричним горлом; біконічним тулубом, нижня частина якого орнаментована канелюрами; на профільованій кільцевій підставці. Поверхня вкрита чорним тьмяним лаком; прикрашена орнаментом – горизонтальними борознами, широкими стрічками зі звисаючими краями та дзеркалоподібними підвісками, половою зі стилізованим зображенням дрібних рослин. Орнамент виконаний різьбленням, білою фарбою та рідкою глиною. Одна ручка відсутня.

стор. 113. панафінейська амфора.

Кін. IV – I пол. III ст. до н. е.

Висота – 58,7 см. Діаметр тулуба – 26 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-9497**.

Одержана Херсонським Музеєм старожитностей від Ф. Г. Едліса з його приватної колекції ольвійських старожитностей.

Панафінейська чорнофігурна амфора з високим вузьким горлом, тонкими сплюсненими ручками, яйцеподібним тулубом, на високій кільцевій підставці. Верхня частина горла орнаментована двома горизонтальними смугами, між якими з двох боків зображені чотирилисники та дельфін. Нижче горло прикрашене орнаментом у вигляді вертикально розташованих смуг з розширеними заокругленими кінцями. На тулубі в медальйонах кольору глини на одному боці зображені квадрига та візничий, на іншому – вершник та задня частина ще одного коня. Лак тьмянний. Глина рожевого відтінку, дрібнозерниста. Розпис частково втрачено.

стор. 121. кришка курильниці

III-II ст. до н. е. Висота – 10,5 см. Діаметр – 8,5 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-6424**.

Одержана Херсонським Музеєм старожитностей від Ш. Д. Гохмана з його приватної колекції ольвійських старожитностей.

Кришка курильниці шоломоподібної форми з високим вертикальним виступом та трикутними отворами. Поверхня шорстка. Глина червоного кольору, з частками кварцу, шамоту та слюди.

стор. 123. скульптура лева

Сер. V ст. до н. е. Довжина – 99 см, ширина – 29 см, висота – 63 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-9400**.

Одержана Херсонським Музеєм старожитностей у складі античної колекції І. К. Суручана в 1917 р. (знахідка в Ольвії).

Мармурова скульптура лева, який присів на задні лапи перед стрибком. Динамічно показана анатомічна будова тварини, яка в античному світі уособлювала силу та велич. Такі скульптури встановлювалися як надгробки.

стор. 133. бронзовий пінцет

I-II ст. н. е. Довжина – 4,7 см. Ширина – 1,5 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-9061**.

Одержаний Херсонським Музеєм старожитностей з розкопок Ольвії. Вивезений у 1944 р. до Німеччини. Повернений у 1994 р. з Берлінського Музею праісторії та ранньої історії.

Фрагментований пінцет з круглою в перетині ніжкою, трикутним пласким кінцем, ледь загнутим робочим краєм.

стор. 135. бронзовий кіаф

Кін. VI – поч. V ст. до н. е. Висота – 34,5 см. Діаметр чашечки – 5,6 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-9077**.

Одержаний Археологічним музеєм Херсонської губерньської вченої архівної комісії від Г. Л. Скадовського з його розкопок на острові Березань.

Вивезений у 1944 р. до Німеччини. Повернений у 1994 р. з Берлінського Музею праісторії та ранньої історії.

Фрагментований кіаф з чашечкою напівсферичної форми. Руків'я чотиригранне у перетині; з загнутим кінцем, стилізованим у формі голови водоплаваючого птаха.

стор. 137. чорнофігурний лекіф

I пол. V ст. до н. е. Висота – 16 см. Діаметр тулуба – 5,2 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-6336**.

Одержаний Херсонським обласним історичним музеєм від Цюрупинського (Олешківського) музею в 1944 р.

Глиняний чорнофігурний лекіф з нанесеними на плічках двома рядами геометричного орнаменту. Розпис тулуба, вкритого білим ангобом, не зберігся.

стор. 139. чернолаковий канфар

III ст. до н. е. Висота – 10,4 см. Діаметр тулубу – 7,5 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-1678**.

Одержаний Херсонським обласним історичним музеєм від І. Д. Ратнера з його розкопок античного поселення Глибока Пристань у 1950 р.

Канфар чернолаковий з відігнутими вінцями, високим горлом, ручками з піднятими шипами, заокругленим тулубом з канелюрами, на профільованій ніжці. Прикрашений орнаментом у вигляді гілочки лавра.

стор. 143. фігурна посудина

I ст. н. е. Висота – 18,5 см. Ширина – 6 см

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-2328**.

Одержана Херсонським обласним історичним музеєм від Г. М. Філіпова з його знахідок на некрополі античного поселення Золотий Мис у 1958 р.

Глиняна фігурна посудина у вигляді актора у масці силена (або самого силена), який сидить на чотирикутній підставці, звуженій у верхній частині. Одягнений у хітон, стягнутий на грудях вузьким паском. Складки одягу чітко модельовані. Руки складені на животі; ноги схрещені, спираються на підставку. Горло посудини виконане у вигляді високого головного убору, орнаментованого валиками. Ручка – з трьох борознами. Поверхня вкрита тьмяним лаком.

стор. 145 (вгорі). кілік

Кін. IV – поч. III ст. до н. е. Висота – 10 см. Діаметр вінець – 9 см.

Інвентарний номер – **ХЕМ-а-6323**.

Одержаний Херсонським обласним історичним музеєм від В. Г. Сініцина у 1959 р.

Глиняний чернолаковий кілік з ледь розширеними вінцями, піднятими загнутими ручками, округлим тулубом, на високій профільованій ніжці. Поверхня вкрита тьмяним лаком. Глина світло-коричнева, дрібнозерниста.

стор. 145 (внизу). бронзовий шолом

V ст. до н. е. Висота – 16,5 см. Довжина – 22,3 см. Ширина – 19,3 см.

Інвентарний номер – **ХКМ-а-9624**.

Одержаний Херсонським обласним історичним музеєм від мешканця села Кардашинка Голопристанського району Херсонської області Парфеловського (знайдений під час нарізання торфу) у 1953 р.

Шолом. Форма купола наближена до півсфери; має звужену верхню та передню частини, слабо сплюснутий з боків. Нижній край у передній частині відігнутий назовні та відділений горизонтальною рельєфною смугою, що складається з трьох валиків: широкого по середині та вузьких з боків від широкого. Задній край купола звужений з боків. Знизу по бокам та у задній частині пробиті по три пари отворів, імовірно, для підвішування додаткового захисту. По бокам також пробиті по два додаткових отвори меншого діаметру для підборідного ремня. У верхній частині – два отвори для кріплення прикраси з кінського волосся.

ІНШІ ПУБЛІКАЦІЇ АВТОРІВ З ІСТОРІЇ АНТИЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ

Антон Віталійович Костенко (1988 р. н.), кандидат історичних наук, науковий співробітник сектору археології відділу науково-фондової роботи Херсонського обласного краєзнавчого музею.

Марина Йосипівна Абікулова (1946 р. н.), старший науковий співробітник та завідувач сектору археології відділу науково-фондової роботи Херсонського обласного краєзнавчого музею.

Абікулова Марина. Античная расписная керамика из коллекции Г. Л. Скадовского в Херсонском краеведческом музее / *М. И. Абікулова* // Античные коллекции из раскопок Северного Причерноморья. – М., 1994. – С. 60-62.

Абікулова Марина. Археологическая коллекция В. И. Гошкевича в фондах Херсонского областного краеведческого музея / *М. И. Абікулова* // Наукові записки ХОКМ. – Херсон: Айлант, 2010. – С. 3-8.

Абікулова Марина. Лапідарій Херсонського краєзнавчого музею / *М. Й. Абікулова.* – Херсон: Гілея, 2011. – 30 с.

Костенко Антон. Лапідарій Херсонського краєзнавчого музею як відкрите фондосховище / *А. В. Костенко* // Праці Центру пам'яткознавства. – 2014. – Вип. 26. – С. 187-199.

- Костенко Антон.* Етапи розвитку лапідарної колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею / *А. В. Костенко* // Історичні і політологічні дослідження. – 2014. – № 3-4 (57-58). – С. 190-195.
- Костенко Антон.* Археологічний музей В. І. Гошкевича (1890-1898 рр.) / *А. В. Костенко* // Археологія. – 2015. – № 2. – С. 137-147.
- Костенко Антон.* Археологічні фонди херсонських музеїв до завершення II Світової війни: історіографічний нарис / *А. В. Костенко* // П'яті Зарембівські читання. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2015. – С. 169-176.
- Костенко Антон.* Раритети античної колекції Херсонського краєзнавчого музею. Альбом / *А. В. Костенко.* – Херсон: Гілея, 2015. – 36 с.
- Абікулова Марина, Лопушинський Андрій, Сікоза Денис.* Антична колекція Херсонського краєзнавчого музею / *М. Й. Абікулова, А. І. Лопушинський, Д. М. Сікоза.* – Херсон: Айлант, 2015. – 92 с.
- Костенко Антон, Абікулова Марина.* Повоєнне формування античного зібрання Херсонського обласного краєзнавчого музею: постаті, предмети, пам'ятки / *А. В. Костенко, М. Й. Абікулова* // *Scriptorium Nostrum.* – 2015. – № 3. – С. 153-170.
- Костенко Антон.* Херсонський Археологічний музей як південноукраїнський центр тяжіння скандинавських дослідників (1910-1928 рр.) / *А. В. Костенко* //

Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2015. – Вип. 19. – С. 113-120.

Костенко Антон. Научное комплектование археологических фондов Херсонского музея: штрихи к интеллектуальной биографии В. И. Гошкевича / *А. В. Костенко* // Известия Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины. – 2016. – № 1 (94). – С. 24-29.

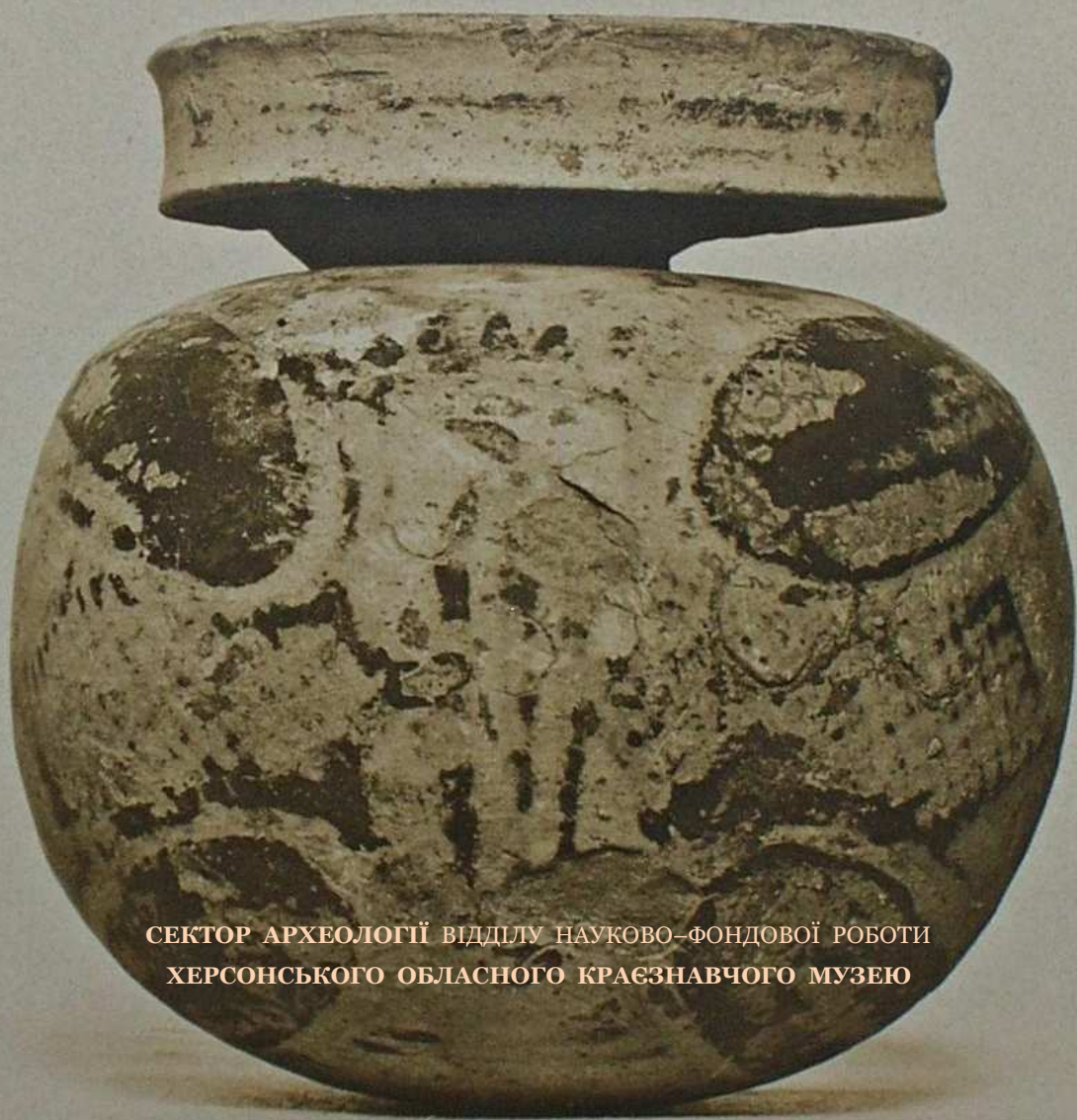
Костенко Антон. Вчитель, археолог, музейник: пунктир життя Георгія Петровича Крисіна / *А. В. Костенко* // Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 19-20 лютого 2016 року). – Дніпропетровськ: НО «Відкрите суспільство», 2016. – С. 12-16.

науково-популярне видання

Антон Костенко
Марина Абікулова

**АНТИЧНА КОЛЕКЦІЯ
ХЕРСОНСЬКОГО ОБЛАСНОГО
КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ.
ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ
(1890-1963 рр.)**

*Дизайн, макетування, публікація: сектор археології
відділу науково-фондової роботи Херсонського обласного краєзнавчого музею*

СЕКТОР АРХЕОЛОГІЇ ВІДДІЛУ НАУКОВО-ФОНДОВОЇ РОБОТИ
ХЕРСОНЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ